

Prikaz djetinjstva u ratu na primjeru hrvatskog dječjeg romana

Kundih, Tena

Undergraduate thesis / Završni rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Pula / Sveučilište Jurja Dobrile u Puli**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:137:616807>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-10-31**

Repository / Repozitorij:

[Digital Repository Juraj Dobrila University of Pula](#)

zir.nsk.hr

SVEUČILIŠTE JURJA DOBRILE U PULI

ODJEL ZA HUMANISTIČKE ZNANOSTI

ODSJEK ZA KROATISTIKU

TENA KUNDIH

PRIKAZ DJETINJSTVA U RATU NA PRIMJERU HRVATSKOG DJEČJEG ROMANA

ZAVRŠNI RAD

PULA, rujan 2024.

SVEUČILIŠTE JURJA DOBRILE U PULI
ODJEL ZA HUMANISTIČKE ZNANOSTI
ODSJEK ZA KROATISTIKU

TENA KUNDIĆ
PRIKAZ DJETINJSTVA U RATU NA PRIMJERU HRVATSKOG DJEČJEG
ROMANA
ZAVRŠNI RAD

JMBAG: 0303056461, redoviti student

Studijski smjer: preddiplomski studij hrvatskog jezika i književnosti

Predmet: Književnost za djecu i mladež

Znanstveno područje: humanističke znanosti

Znanstveno polje: filologija

Znanstvena grana: kroatistika

Mentorica: izv. prof. dr. sc. Kristina Riman

Pula, rujan 2024.

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Ja, dolje potpisana Tena Kundih, kandidat za prvostupnicu hrvatskoga jezika i književnosti ovime izjavljujem da je ovaj Završni rad rezultat isključivo mogega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio Završnog rada nije napisan na nedozvoljen način, odnosno da je prepisan iz kojega necitiranog rada, te da ikoji dio rada krši bilo čija autorska prava. Izjavljujem, također, da nijedan dio rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Student

U Puli, _____, _____ godine

IZJAVA

o korištenju autorskog djela

Ja, Tena Kundih dajem odobrenje Sveučilištu Jurja Dobrile u Puli, kao nositelju prava iskorištavanja, da moj završni rad pod nazivom Prikaz djetinjstva u ratu na primjeru hrvatskog dječjeg romana koristi na način da gore navedeno autorsko djelo, kao cjeloviti tekst trajno objavi u javnoj internetskoj bazi Sveučilišne knjižnice Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli te kopira u javnu internetsku bazu završnih radova Nacionalne i sveučilišne knjižnice (stavljanje na raspolaganje javnosti), sve u skladu s Zakonom o autorskom pravu i drugim srodnim pravima i dobrom akademskom praksom, a radi promicanja otvorenoga, slobodnoga pristupa znanstvenim informacijama.

Za korištenje autorskog djela na gore navedeni način ne potražujem naknadu.

U Puli, _____ (datum)

Potpis

Bojim se živjeti.

Bojim se da je zlo u čovjeku jače od dobrog, bojim se da će me napustiti nada, a ispuniti strah, bojim se da će sutrašnji dan biti gori od današnjeg.

Bojim se da se više nikada neću prestati bojati.

(Stjepan Tomaš, *Moj tata spava s anđelima*, 2011:153)

SADRŽAJ

1.	UVOD.....	1
2.	DJEČJA KNJIŽEVNOST	3
3.	HRVATSKA DJEČJA KNJIŽEVNOST	7
4.	HRVATSKI DJEČJI ROMAN	12
5.	RATNA DJEČJA KNJIŽEVNOST.....	14
6.	DOMOVINSKI RAT U HRVATSKOM DJEČJEM ROMANU	17
6.1.	Nada Iveljić: Marijina tajna.....	18
6.2.	Stjepan Tomaš: Mali ratni dnevnik	28
6.3.	Maja Gluščević: Bijeg u košari	40
6.4.	Mladen Kušec: Ubili su mi kuću	42
7.	ZAKLJUČAK.....	53
8.	LITERATURA	55
9.	SAŽETAK.....	58
10.	SUMMARY	59

1. UVOD

Od samih početaka književnost je bila definirana svojim okruženjem, odnosno kroz svoju okolinu. Svako je umjetničko djelo uvjetovano društvenim i političkim zbivanjima u vremenu kada je nastalo. Domovinski rat u Hrvatskoj, kao dio novije povijesti nedvojbeno je postao nadahnuće, odnosno inspiracija velikom broju književnika te je pridonio kreiranju brojnih književnih djela s temom rata u nastojanju da se ondašnja ratna zbivanja prenesu na papir i ostanu zauvijek zapamćena. Od velikog je značaja te se posebno ističe bogat književni korpus ratnih djela usmjerenih prema dječjoj publici. Glavni junaci u tim djelima najčešće su dječji likovi, koji su prikazani kao nevini i naivni svjedoci ratnih strahota, Djeca su u tim djelima obično žrtve rata. Prisiljeni su da odrastu brže nego inače, a rat je taj koji im oduzima mnogo toga. Prije svega, oduzima im mir i sigurnost, sretno i bezbrižno djetinjstvo, dom, obitelj, prijatelje i još podosta toga. Književnici nerijetko prenose svoje viđenje ratnih zbivanja kroz oči djeteta. U hrvatskoj dječjoj književnosti imamo tako djela kojima je u prvom planu sazrijevanje tijekom rata, a tu se ubrajaju djela Stjepana Tomaša *Moj tata spava s anđelima / Mali ratni dnevnik*, Nade Iveljić *Marijina tajna* te Mladena Kušeca *Ubili su mi kuću*. Također, tu su i književna djela u kojima je rat predstavljen kao pustolovina, kao što je to u djelu Maje Gluščević *Bijeg u košari* te djela koja prikazuju rat kao fantastiku.

Sadržaj ovog završnog rada iz studijskog kolegija Književnost za djecu i mladež odnosi se na temu „Prikaz djetinjstva u ratu na primjeru hrvatskog dječjeg romana“. Na sažet i jednostavan način pokušat ću prikazati kako se opisuje djetinjstvo u ratu kroz odabrane primjere djela iz hrvatske dječje književnosti. Rad će biti orijentiran na tumačenje traumatskih iskustava glavnih junaka, odnosno djece, čiji su životi obilježeni ratnim zbivanjima. Temelj rada bit će analiza književnih djela s ratnom tematikom. Djela su to koja pružaju uvid u emocionalni i psihološki doživljaj djece suočene s ratom.

Domovinski rat ostavio je duboke, bolne i nezamislive traume u životima svih ljudi, ali zasigurno najviše u životima onih najmlađih i najnevinnijih – djece. Svjedočeći strahovima, patnjama, gubitcima, tugovanju, pa čak i smrti djece, hrvatski dječji pisci nastojali su pružiti pomoć kroz stvaranje dječje proze, najčešće u obliku romana posvećenih Domovinskom ratu. Nada Iveljić, Stjepan Tomaš, Maja Gluščević i Mladen

Kušec književnici su čija će djela, odnosno romani, biti pažljivije i detaljnije obrađena u ovome radu. Kroz svoja djela oni vjerno opisuju ratne užase, strahote, stradanja, patnju i bol. Pretežno su se fokusirali na opisivanje dječjih misli, briga, ponašanja i osjećaja poput tuge, tjeskobe, straha, boli, očaja, bespomoćnosti, ali isto tako i na njihovu nikada neugaslu nadu u neko bolje sutra. Nadu da će rat uskoro završiti, da će opet moći mirno živjeti, vratiti se svojim kućama i uživati u djetinjstvu kakvo su imali prije, a koje im je odjednom na tako okrutan i nemilosrdan način oduzeto.

Cilj ovoga rada je ustanoviti kako se u odabranim hrvatskim romanima namijenjenim djeci i mladeži prikazuje ratna trauma. Naglasak je na prikazivanju ratne traume iz dječje perspektive. U uvodnom dijelu navedena je tema ovog rada te koja je svrha i cilj istog. Kako bih se približila tematici, u drugom dijelu završnog rada definirat ću pojam književnosti općenito te detaljnije obraditi i hrvatsku dječju književnost. Nadalje, objasnit ćemo pojam dječjeg romana te reći nešto više o hrvatskom dječjem romanu. Prije najvažnijeg djela rada – analize romana, dotaknut ćemo se ratne dječje književnosti i Domovinskog rata u hrvatskom dječjem romanu, odnosno reći ćemo nešto više o tome kako je Domovinski rat utjecao na hrvatsku dječju književnost i koji su razlozi zbog kojih je tema ratne traume i danas popularna i bitna u književnosti. Za potrebe rada analizirat ćemo sljedeće romane: *Marijina tajna* (Nada Iveljić), *Moj tata spava s anđelima / Mali ratni dnevnik* (Stjepan Tomaš), *Bijeg u košari* (Maja Gluščević) i *Ubili su mi kuću* (Mladen Kušec). Svaki od tih romana bit će pažljivo analiziran kako bismo istražili na koji se način izražavaju dječje emocije i kako se oni najmlađi i najneviniji – djeca nose s brojnim izazovima i poteškoćama tijekom ratnih vremena. Analizom romana prikazat će se stvarne ratne traume, odnosno rat kroz oči djece. Na kraju slijedi zaključak u kojem ćemo dati kratak kritički prikaz. Sažet ćemo ključna saznanja, pridonoseći boljem i dubljem razumijevanju načina na koji se ratna tematika prikazuje u dječjoj književnosti. Uz zaključak, tu su i sažetak te popis literature koja je korištena tijekom istraživanja, odnosno koja se koristila u pisanju ovoga rada. Ovim pristupom omogućit će se bolje i potpunije razumijevanje različitih aspekata dječje ratne traume za vrijeme Domovinskog rata, od stvarnih proživljenih događaja i iskustava do književnog prikazivanja tih istih traumatičnih iskustava.

2. DJEČJA KNJIŽEVNOST

„Književnost je osobita vrsta jezične djelatnosti, pa riječ „književnost“, koja je izvedena iz riječi „knjiga“, malokad upotrebljavamo u širem smislu kao naziv za sve ono što je napisano i objavljeno uglavnom u knjigama“ (Solar, 2005: 9). Književno djelo ne mora uvijek biti zapisano. Uz pismenu postoji i usmena književnost koja se razvila puno prije, odnosno pripada dalekoj prošlosti. Solar i Zrinjan (2009: 25) ističu da je usmena književnost „osnovica i temelj na kojemu se poslije razvila književnost koju čine napisana književna djela, no do danas se sačuvala samo u nekim oblicima koji se bitno oslanjaju na usmeno prenošenje, kao što su legende o znamenitim osobama, novi mitovi o stvarnim ili izmišljenim događajima, vicevi i slično“. Solar (2005: 9) objašnjava da se „riječ „književnost“ i u svagdašnjem govoru i u znanosti upotrebljava u užem smislu: misli se na one jezične tvorevine koje se razlikuju i od svagdašnjeg, običnog govora i od govora u svim onim ljudskim djelatnostima koje nemaju osobitu umjetničku svrhu i funkciju“. Književnost je, prema Solaru (2005: 10) „određena institucija koja pretpostavlja da pisci na neki način oblikuju i izražavaju određena iskustva i spoznaje, koje čitatelji mogu razumjeti, jer ih na određeni način znaju i mogu čitati“. Bez osoba koje čitaju i slušaju nema ni književnosti. „Književnost čine autori, djela, ali i publika. Jedino sudjelovanjem sva tri čimbenika može se shvatiti bit književnosti te odrediti njezin znanstveni pojam“ (Solar, 2005: 10).

Dječja književnost, kao dio svjetske književnosti, ima svoje specifične teme, publiku i čitatelje – djecu i mlade te svoja „pravila“, odnosno smjernice koje određuju kako se književna djela pišu i strukturiraju. „Izlozi su puni knjiga što su ih izdavači namijenili djeci, dnevni listovi imaju dječju stranu, izlaze mnogobrojni dječji časopisi koji se čak diferenciraju prema dječjoj dobi; radio-stanice i televizijski studiji imaju svaki dan rezervirano vrijeme za dječje emisije; u gradovima su otvorene brojne knjižnice u kojima se na policama nalaze samo takve knjige koje traže i čitaju djeca; mnogi se pisci danas bave isključivo pisanjem knjiga za djecu i poznati su kao dječji pjesnici i pripovjedači“ (Crnković, 1984: 3).

Kako navode Crnković i Težak (2002: 39) „svi se povjesničari dječje književnosti slažu da ona kao književnost posebno namijenjena djeci započinje negdje pri kraju 17. stoljeća“. Govorimo li općenito o dječjoj književnosti, bitno je prije svega spomenuti

kako upravo ona ima značajnu ulogu u kreiranju dječjeg svijeta. Kroz knjigu djeca spoznaju svijet oko sebe. Čitajući, oni uče, razvijaju mišljenje, obogaćuju svoj rječnik, razvijaju kreativnost i maštu, odnosno knjiga je ta koja potiče kognitivni, intelektualni, emocionalni i jezični razvoj djece.

Milan Crnković i Dubravka Težak (2002: 7) daju najjednostavniju, najsažetiju, najjasniju i najkraću definiciju dječje književnosti: „Dječja književnost je književnost namijenjena djeci. U toj kratkoj definiciji bitna su tri pojma: književnost, djeca i namjena“.

Prema riječima Milana Crnkovića (1990: 5-6) „to je posebni dio književnosti koji obuhvaća djela što po tematici i formi odgovaraju dječjoj dobi (grubo uzevši od 3. do 14. godine), a koja su svjesno namijenjena djeci, ili ih autori nisu namijenili djeci, ali su tijekom vremena, izgubivši mnoge osobine koje su ih vezale za njihovo doba, postala prikladna za dječju dob, potrebna za estetski i društveni razvoj djece, te ih gotovo isključivo ili najviše čitaju djeca“.

„Dječja književnost nije sluškinja ni pomoćnica pedagogije, makar ona, upravo kao književnost i umjetnost, i te kako pridonosi odgoju“ (Crnković i Težak, 2002: 8). Kako navode Crnković i Težak u djelu *Povijest hrvatske dječje književnosti* (2002: 8) „dječja književnost ima svoja vrhunska i slabija djela, ima svoje pisce koji otvaraju smjerove i ima oponašatelje, ima bolje i slabije majstore stila i jezika, ima klasična dostignuća i pomodni kič, ima teških i lakih pisaca, ima pisaca koji su u toj književnosti našli sebe i onih koji su u nju zalutali“.

„Djeca su ljudi koji još nisu dostigli zreli stupanj tjelesnog i duševnog razvoja. U odnosu na odrasle djeca su ograničena u tjelesnim mogućnostima, u iskustvu i znanju, u punini osjećajnog života, u samostalnosti osiguravanja životnih potreba, u poznavanju jezika. Dječje poimanje svijeta, krug interesa, dubina i širina percepcije, osjećajnost – sve je to drugačije nego u odraslih. Stoga je razumljivo da djeci ne može biti dostupno bilo koje književno djelo“ (Crnković i Težak, 2002: 8-9).

Treći je pojam koji obuhvaća definicija dječje književnosti namjenjivanje ili namjena. Da bi se neka knjiga smatrala prikladnom za dijete bitno je prije svega da ih privuče svojom tematikom, odnosno da odgovara njihovim interesima te da su njezin stil, sadržaj i jezik prilagođeni dječjem razumijevanju (Crnković i Težak, 2002). Tri su ključna kriterija prema kojima se može odrediti pripadnost neke knjige dječjoj

književnosti. Prvi od tih kriterija je da je autor dječji pisac te da je knjigu svjesno namijenio djeci. Drugi kriterij odnosi se na izdavača, točnije na to da knjiga bude objavljena od strane dječjeg izdavača ili pak u sklopu dječjeg odjela određene nakladničke kuće. Zadnji kriterij odnosi se na to da knjiga dospije na dječji odjel u knjižnici, tj. na police s dječjim knjigama. Naravno, neke od knjiga mogu se svrstati pod dječje, iako nemaju nijednu od tih triju oznaka. Pisac knjigu možda nije svjesno namijenio djeci, ali njima se svidjela te su je s vremenom prihvatili. Izdavačka kuća koja inače ne izdaje knjige za djecu uvrstila ju je među svoje knjige te posljednje knjiga je slučajno završila u knjižari ili knjižnici među dječjim knjigama.

„U određivanju fonda dječje književnosti valja dobro promotriti dvije razdjelnice koje nisu uvijek oštre i jasno vidljive. Prva je ona razdjelnica koja dijeli dječju književnost od književnosti za mlade odrasle“ (Crnković i Težak, 2002: 10).

Ono što čini razliku između tih dviju književnosti je prije svega tematika. U romanima za mlade često se provlače teme poput puberteta, poteškoća odrastanja, zaljublivanja, položaja u obitelji i društvu, frustracija i slično. Također, različit je i pristup temi, vrijeme nastanka djela, stupanj naivnosti te uporaba žargona i prostih izraza.

Odvajanje i razlikovanje dječje književnosti i književnosti za odrasle još je izazovnije i složenije. „Nema dvojbe da odrasli, ako to žele, mogu čitati sve dječje knjige, ali da djeca ne mogu čitati najveći dio djela za odrasle, pa se zbog toga i razvila dječja književnost“ (Crnković i Težak, 2002: 10-11).

Postoje također romani gdje nedječji pisci pišu o djeci. Primjer za to je Dickens. Možemo se slobodno pitati: „Je li Dickens, kao Mark Twain i toliki drugi, pisac za odrasle i ujedno dječji pisac tako što neka od svojih djela namjenjuje djeci, ili je on jednostavno pisac za odrasle čija su pojedina djela djeci bliska i dostupna? Pojedini ozbiljni kritičari sigurno ne bi bili zadovoljni stupnjem razumijevanja ili doživljavanja takvih djela koja ostvaruju djeca. Želimo li se pitati: „Imaju li na primjer, djeca dovoljno iskustva da shvate moral basni ili samo uživaju u njima kao u pričama? Odgovor na to pitanje je vrlo jasan – nemaju, ali žele li uživati u njima, u slici i događaju, nije li to dovoljno i poželjno za njihovu dob uz pretpostavku da će se moral sam pojaviti kad se doživljena i u njihovoj svijesti pohranjena priča poslije susretne s njihovim životnim iskustvom.“ (Crnković i Težak, 2002: 11). Kao što su istaknuli Crnković i Težak (2002: 11) „za stvaranje potrebnog ozračja i napetosti u pustolovnom romanu veliki su junaci

pogodniji i uvjerljiviji nego djeca te će djeca i kao čitatelji u dobi kad osjećaju silnu žeđ za pustolovinama i htjeti i moći uživati u tekstovima koji nisu posebno namijenjeni njima“.

Američki profesor dječje književnosti James Steel Smith govori o književnosti za odrasle kao dijelu dječje književnosti. Nije rijetkost da pojedina književna djela koja su isprva pisana za odrasle s vremenom prelaze u dječju književnost. Nije rijetkost ni to da djeca starije dobi ponekad posežu za djelima koja su prvenstveno pisana za odrasle i kojih se odrasli nisu odrekli te ih čitaju s razumijevanjem i uživajući u njima (Crnković i Težak, 2002). „U tom bi se smislu zaista moglo reći da dio književnosti za odrasle, bez potrebe za kraćenjem i prerađivanjem, postaje dostupan djeci koja još nisu odrasla i koja se još nisu odrekla svoje dječje književnosti“ (Crnković i Težak, 2002: 12).

Prema tvrdnjama Milana Crnkovića i Dubravke Težak (2002: 12) „pored književnih dječja književnost, baš kao i tzv. velika književnost, može imati i neknjiževnih vrijednosti: može odgojno djelovati u pitanjima morala, vjere, dobrog ponašanja, ljudskih odnos i može pružiti informacije o raznim stvarima; može proširiti znanje iz mnogobrojnih područja“. No, važno je napomenuti da je osnovni kriterij prema kojem se određeni tekst smatra dijelom dječje književnosti njegova umjetnička vrijednost.

3. HRVATSKA DJEČJA KNJIŽEVNOST

„Kada govorimo o samim počecima hrvatske dječje književnosti i njezinoj povijesti bitno je navesti njezinu periodizaciju, jer povijest književnosti ne može opstati bez periodizacijskih kategorija“ (Biti, 1997: 263). Kako navode Crnković i Težak (2002: 124) „hrvatska dječja književnost obuhvaća razdoblje od stoljeća i pol“.

Prvo polazište kako ukazuje na razlike između dječje književnosti i književnosti za odrasle. „Dječja književnost stilski, tematski pa ni vremenski ne kolidira s onom za iskusna recipijenta, kojoj pripada“ (Hranjec, 2009: 11). Dok književnost za odrasle postoji već dugi niz godina i ima dugu povijest, dječja književnost je novija pojava koja se počela razvijati tek krajem 18. stoljeća. Takvo polazište ima problem. Puno je književnika koji su pisali i za djecu i za odrasle. „Međutim, ako primjerice o Nazoru govorimo u razdoblju hrvatske moderne je li on tad „modernist“ i u dječjoj? Slično bismo mogli pitati uz Harambašićeve, Šenoine, Tadijanovićeve i slične stihove“ (Hranjec, 2009: 12). Drugo polazište odnosi se na funkciju dječje književnosti. „Problem „pedagogizacije“ dječje književnosti čini se temeljnim i u uspostavi periodizacije te književnosti“ (Hranjec, 2009: 12). „Na periodizaciju dječje književnosti utječe i njena poetika: primjerice, je li izražajna jednostavnost zalogom pripadnosti nekog teksta dječjoj književnosti? Je li, primjerice, Dobriša Cesarić (i) dječji pjesnik“ (Hranjec, 2009: 12)? Četvrto polazište dotiče se odnosa, tj. promatranja i uspoređivanja dječje književnosti sa svjetskim, odnosno europskim književnim djelima, žanrovima i slično kako bi vidjeli prepoznaju li se književni utjecaji (Hranjec, 2009). Peto polazište određuje ciljanu dob dječje književnosti kao razdoblje od 3-4 do 15 godina. U tom vrlo kratkom, ali prije svega dinamičnom, izazovnom i burnom razdoblju puno je književnih interesa, a književnost treba to pratiti i biti prilagođena svakoj dobi. „Velika je razlika između slikovnice i tinejdžerskog romana, a sve nam je to, zapravo, dječja književnost. To ujedno otvara pitanje dječje književnosti kao jedinstvenoga korpusa, odnosno, moguće je govoriti o dječjoj i tinejdžerskoj književnosti (ili književnosti za mladež)“ (Hranjec, 2009: 12). Šesto polazište dječju književnost određuje kao „laku“ književnost. „Naime, ne samo što je niz djela književnosti koja su u svoje doba svrstana u „laku“ književnost vremenom postalo sastavnicom dječje (neki Zagorkini povijesni romani), nego je isto tako činjenica da djeca rado čitaju štiva koja odrasli određuju kao zabavna, rekreativna“ (Hranjec, 2009:

13). Pretposljednje polazište odnosi se na usmenu književnost. „Premda su se radikalno izmijenili društveni uvjeti u kojima je nastajala usmena književnost, ona – traje, bivajući neprestanim izvorištem za njeno parafraziranje (Vitez, Tadijanović, Dolenc...), pa i parodiranje (Hitrec, Kanižaj, Balog...)“ (Hranjec, 2009: 13). U mnogim knjigama koje govore općenito o književnosti i daju na uvid periodizaciju izostavlja se usmena književnost. Primjerice, u *Antologiji hrvatske dječje poezije* (Školska knjiga, Zagreb, 1994.) Ivo Zalar ne uvršćuje nijedan tekst usmene književnosti; o njoj posebno ne govori ni Milan Crnković u *Dječjoj književnosti* (Školska knjiga, 1990.) ni u *Povijesti hrvatske dječje književnosti od početaka do 1955. godine* (suautorica Dubravka Težak, Znanje, 2002.). Kako ističe Hranjec (2009: 13), „jedino Joža Skok u *Sunčevoj livadi* (Naša djeca, Zagreb, 1990.) usmenoj književnosti namjenjuje prvo poglavlje, „Narodno dječje pjesništvo“. Posljednje, osmo polazište odnosi se na dijalektnu književnost. „Sastavnicom hrvatske dječje književnosti – u većoj mjeri nego „odrasle“ – biva u dijalektna književnost, ponajviše pjesništvo. Kajkavska i čakavska književnost znatno je više nazočna u dječjoj“ (Hranjec, 2009: 14).

„Tek na početku 20. stoljeća možemo govoriti o stvarnom, to će reći književno verificiranom početku hrvatske dječje književnosti zahvaljujući dvjema damama te književnosti: Jagodi Truhelki i Ivani Brlić-Mažuranić“ (Hranjec, 2006: 50).

Milan Crnković problemu periodizacije posvetio je – zajedno s Dubravkom Težak – dostojnu pozornost u *Povijesti hrvatske književnosti, od početaka do 1955. godine*. Oni hrvatsku dječju književnost dijele na četiri osnovna razdoblja: prvo razdoblje odnosi se na doba traženja, odnosno pokušaja da se stvori dječja književnost. „Okvirno, od pojave Dijanića i Vranića do 1913., dakle do pojave *Hlapića*. To je bilo doba nacionalnog osvješćivanja hrvatske nacije, od brošure Maksimilijana Vrhovca 1813. do konca stoljeća. Kad *Hlapiću* pridružimo *Priče iz davnine* (1916.) i *Zlatne danke* (1918.) Jagode Truhelke, s pravom možemo govoriti o procvatu hrvatske dječje književnosti“ (Hranjec, 2009: 17-18).

Drugo razdoblje započinje kako ističu Crnković i Težak, 2002: 250) „pojavom snažnih umjetničkih djela koja su jednako umjetnička i dječja. Određeno kao doba traženja dječje književnosti na razmeđu pučke književnosti, književnosti u službi odgojnih ciljeva i umjetničke književnosti. To je doba koje karakterizira visoki umjetnički domet dječje književnosti, a pečat mu daju dvije velike književnice, Ivana Brlić-Mažuranić i Jagoda Truhelka i jedan književnik, Vladimir Nazor“. Ovo razdoblje

naziva se i dobom Ivane Brlić-Mažuranić. Godine 1934. Truhelka objavljuje roman *Zlatko*, a Ivana Brlić-Mažuranić 1937. *Jašu Dalmatinca*.

Treće doba u hrvatskoj dječjoj književnosti počinje 1933. godine kada se pojavljuje Mato Lovrak s romanima *Djeca Velikog Sela*, odnosno *Vlak u snijegu* i romanom *Družba Pere Kvržice* (Crnković i Težak, 2002). Time dolazi do pretapanja, uviranja razdoblja u razdoblje koje je obilježje ne samo dječje nego i ukupne književnosti (Hranjec, 2009: 19). „Ti romani i cjelokupni Lovrakov rad donose preokret. Zaustavlja se ili slabi razvoj priče, realizam s jakom socijalnom obojenošću pobjeđuje fantastiku i baca u sjenu trendove koji nastavljaju i razvijaju tradiciju“ (Crnković i Težak, 2002: 347). „Kad se javlja Lovrak u hrvatskoj književnosti prevladava tzv. angažirana književnost, okrenutost zbilji, pisac uranja u stvarnost s nakanom da djeluje“ (Hranjec, 2009: 19)! Krleža s predgovorom *Podravske motivima Krste Hegedušića* (1933.), *Baladama Petrice Kerempuha* (1936.), Cesarec, Kolar, Goran, Dončić i Joža Horvat još su neki od pisaca koji se pojavljuju u ovom razdoblju. Ovo razdoblje naziva se Lovrakovo doba, a traje sve do idućega velikog preokreta, pojave Viteza i snažne umjetničke dječje poezije 1956. godine (Crnković i Težak, 2002).

„Nakon 2. svjetskog rata dolazi postratno komunističko vrijeme. Ono je s jedne strane nametnulo stav da upravo otad počinje književnost i drugo, da ta književnost mora jasno, otvoreno i transparentno služiti ciljevima nove vlasti i snažiti tekovine oslobodilačke borbe. Knjiga je u tom ozračju postala poslušna, prestrašena i vrlo disciplinirana sluškinja. Totalitarizam u umjetnosti negirao je nju samu jer je umjetnost u prvom redu stvaralačka sloboda“ (Hranjec, 2009: 19)! Nedugo zatim počeli su otpori prema takvom shvaćanju književnosti, a to se odrazilo i na dječju književnost. Time započinje novo, četvrto razdoblje u hrvatskoj dječjoj književnosti.

Četvrto razdoblje naziva se zrelo doba. „Godine 1956. Grigor Vitez objavljuje pjesničku zbirku *Prepelica*, a iste te godine pojavljuje se i Ivan Kušan sa svojim romanom *Uzbuna na Zelenom Vrh*. Njihovim dolaskom javlja se nova poetika u dječjoj hrvatskoj književnosti. Prioritet više nije da djela imaju poučnu, odnosno didaktičnu svrhu. Umjesto toga u dječju književnost uveli su igru, vedrinu, humor, smijeh i grotesku“ (Hranjec, 2002: 20). Ovo razdoblje prema Hranjecu naziva se Kušanovo i Vitezovo doba. „Po uzoru na Kušeca i Viteza pisali su mnogi književnici, a neki od najznačajnijih su: Milivoj Matošec, koji 1957. objavljuje *Tragom broskog dnevnika*; godine 1967. pojavljuje se Nada Iveljić sa zbirkom *Konjić sa zlatnim sedlom*; Višnja Stahuljak 1969. objavljuje *Začarane putove*; 1970. Zvonimir Balog

pjesničku zbirku *Nevidljiva Iva*, a iste godine se predstavljaju Pajo Kanižaj sa pjesničkom zbirkom *Bila jednom jedna plava* te Sunčana Škrinjarić sa proznom zbirkom *Kaktus bajke*; Luko Paljetak 1973. objavljuje pjesničku zbirku *Miševi i mačke naglavačke*, a Hrvoje Hitrec 1976. roman *Smogovci* (Hranjec, 2009: 21).

Periodizacija koju također vrijedno istaknuti i spomenuti je *Periodizacija hrvatske dječje književnosti i književnosti za mladež od 1919.* autora Berislava Majhuta. On hrvatsku dječju književnost dijeli u četiri faze. Prva faza trajala je od 1919. do 1945. godine. Ključni elementi ove faze su pripovijedanja u svescima (nastavcima) i prodaja putem trafika. Ovu fazu dječje književnosti s jedne strane karakterizira novi odnos nakladnika i dječje publike, a s druge strane utjecaj novih medija koji bitno mijenja književne postupke dječje književnosti. Povećava se udaljenost između kanonske i trivijalne dječje književnosti. Odrasli posrednik nestaje (roditelj, učitelj, školska vlast). Izdavač dobiva mogućnost za izravan kontakt s djetetom kao kupcem. Djeca su također zahtjevni kupci. Treba ih znati privući i potaknuti na kupnju određene knjige, najprije vanjskim elementima kao što su cijena, naslov, izgled. Nakon toga potrebno primijeniti već znane marketinške strategije: iskoristiti dječju sklonost izazovu i igri. U ovoj fazi nisu izostali ni neki problemi poput monopola na izdavanje školskih udžbenika, izdavanja knjiga u jeftinim svescima te kinomanije. Nekim romanima film je dobrodošao jer im je pojačao literarni interes. Pojavljuju se i drugi mediji, poput stripa. Hrvatska dječja književnost tijekom ovog razdoblja podijelila se unutar sebe na „ozbiljnu dječju književnost“ i pretparačku dječju književnost“ (Majhut, 2008).

Druga faza trajala je od 1945. do 1956. godine. Ova faza nije nudila načine prevladavanja nedostataka i ograničenja iz prethodnog razdoblja. Karakterizira je odsustvo trivijalne književnosti te homogenost dječje književnosti u kojoj ne postoji sukob nekanonske i kanonske književnosti. Utjecaj medija u ovoj fazi je i dalje velik, ali najviše se ističu film i radio. Drugu fazu prije svega obilježava presudan utjecaj izvanjskih čimbenika na dječju književnost. Ti čimbenici korjenito mijenjaju cijelo društvo, pa nužno mijenjaju i sve njegove sastavnice, tako i dječju književnost. U ovom razdoblju pojavljuje se novi sastav dječje književnosti. Pojedini autori su izbačeni s polica knjižara, ali isto tako su i cijele vrste došle pod znak pitanja (bajka, strip, pustolovni romani). Nisu ukinute samo knjižnice i časopisi koji su nastali za vrijeme NDH nego su ukinute i takve institucije dječje književnosti kao što je dječji časopis *Smilje*. Došlo je do temeljite i radikalne revizije povijesti dječje književnosti.

Ono što je netragom nestalo iz dječje književnosti ubrzano se nadomješta novim sadržajima te se uvode nove književne vrste kao što je politička književnost za omladinu (Majhut, 2008).

Treća faza traje od 1956. do 1990. godine. Ono što je obilježilo treću fazu dječje književnosti bila je borba za dječje izvanškolsko, slobodno vrijeme. Glavno pitanje treće faze je kako osigurati da djeca čitaju u svoje slobodno vrijeme književno vrijedna djela, a ne da posežu za zatupljujućom pretparačkom književnošću. Izdavači su često dužni izdavati knjige koje su slabije čitane i naviknuti čitaoca da kupuje i čita i ona djela, do kojih još nije dorastao ili se još nije toliko razvio, a baš zato ih treba i čitati (Majhut, 2008).

Posljednja, odnosno četvrta faza. Devedesete su donijele radikalne promjene: prelazak iz komunističkog sustava u demokratski, stvaranje hrvatske države te Domovinski rat. Svaki je od ovih čimbenika temeljito potresao hrvatsku dječju književnost. Tu su nove tehnologije (kompjutori, internet) sa svojim sadržajima u neposrednoj blizini ili na samome području pripovijedanja kao što su multimedijske slikovnice, interaktivni sadržaji i slično. Tek četvrta faza donosi nešto novo: dječje slobodno vrijeme pokušava osvojiti mnoštvo mnogih, lako dostupnih i jeftinih medija. Ti mediji potiskuju dječju književnost i premda je ne mogu eliminirati, guraju je u stranu i pokušavaju marginalizirati. Borba za slobodno vrijeme djece i mladeži žešća je i nesmiljenija nego ikada. Djeca i mladež su onaj dio populacije koji najbrže i najlakše prihvaća tehnološke novine (Majhut, 2008).

4. HRVATSKI DJEČJI ROMAN

Hrvatski dječji roman ističe se kao iznimno popularna književna vrsta. „U književnoj se praksi termin roman i njegove varijante (dječji roman, roman za djecu, omladinski roman) ne pojavljuje prije tridesetih godina 20. stoljeća, točnije do 1934., kad Đuro Vilović, Jagoda Truhelka i Mato Lovrak svoje romane u podnaslovu označavaju s „roman“, „omladinski roman“, odnosno „roman jednog dječaka“. U hrvatskom kontekstu termin roman javlja se 30-ih godina 20. stoljeća te označava dulji prozni tekst razvedenije fabule i narativne organizacije, a do tada su se dječji romani najčešće nazivali pripovijesti, odnosno pripovijetke“ (Zima, 2011: 11).

Kako navodi Hranjec (1998: 9), „dječji roman je slojevita pripovjedna vrsta dječje književnosti, u kojem su glavni likovi djeca, sa svojim doživljajima, strepnjama i nadama“.

„U podjelama i tipologijama romana nećemo naći dječji roman (kao ni roman za djecu). Činjenica je svakako posljedak načelnih polazišta i odnosa spram ukupne dječje književnosti, književnosti kojoj se do u novije doba odricala poetička (tematsko-motivska, strukturna) autonomnost i ta se književnost trpala u nekakvu pedagošku, moralno-didaktičku literaturu. Dječji je roman (hrvatski dječji roman), vrstovno afirmiran tek početkom ovoga stoljeća, prešućivan kao književna činjenica“ (Hranjec, 1998: 8).

Prema riječima Skoka (1991: 339) „dječji roman je razvedena, složena i slojevita „izmišljena“ ili „stvarnosna“ priča o (dječjem) životu, s akterima koji pretežito pripadaju određenoj uzrasnoj dobi, ali i priča koja posjeduje svoju dinamiku i zasniva se na specifičnom dječjem motrištu svijeta u kojem se uzbudljivom radnjom djela oblikuju likovi, psihologijski i etički profilirani“.

Joža Skok u svojoj antologiji *Prizori djetinjstva* (1991) nabraja sljedeće vrste dječjeg romana: (auto)biografski dječji roman, socijalno-akcijski, akcijski, pustolovni, kriminalistički, znanstveno-fantastični, animalistički, povijesni, omladinski, dječji roman u trapericama ili tinejdžerski roman, humoristički i ljubavni dječji roman, roman bajka i ludistički dječji roman.

Kako naglašava Hranjec (1998: 6), „svaki autor svoje djelo temelji na nekoj „građi“, a to je ujedno i preduvjet da bi se neko djelo moglo nazivati romanom. Ako je izmišljena, tada je fikcijske naravi, a ako pisac temelji svoje pisanje na kakvu

dogadaju, na činjenicama, građa je fakcijska (factum – čin, djelo). Bez obzira na izvor, dakle na stvarnu ili izmišljenu (zamišljenu) zbilju, autor na tome materijalu stvara priču, pripovijest – književnu zbilju“.

„Najvažniji dio dječjeg romana je naracija, uzbudljiva i napeta priča. U dječjem romanu lik je najčešće predstavljen u obliku družine, klape. Dječji roman odlikuje se naglašenom pustolovnošću i akcijom. Djecu obilježava neprestan nemir, dinamika, stalno kretanje, radoznalost duha, kada se pred njima otvara svijet, neprestano traženje i lutanje nepoznatim. Uz dječji roman vezan je i fenomen igre, ali je jednostavnost na svim razinama (u strukturi, gradnji likova, izričaju)“ (Hranjec, 1998: 9-11).

„Dječji roman devedesetih godina 20. stoljeća razlikuje se temom i motivima od dječjeg romana s početka ili iz sredine 20. stoljeća, odnosno od romana kakav danas čitamo. Nekadašnja tematika djetinjstva, najčešće ruralnog, sredinom prošloga stoljeća obogaćena je prikazom urbanog djetinjstva, položajem djeteta unutar njegova prirodnog ambijenta. Devedesetih godina tematikom dječjeg romana, uz navedene, postaje i niz nekad tabuiziranih motiva; anoreksija, pretilosti, preljub, bolest, rat, smrt, rađanje, spolnost, invaliditet, ovisnosti, homoseksualnosti, nasilja“ (Vrcić-Mataija, 2011: 146). Time se kako navodi Hranjec u svojoj knjizi *Pregled hrvatske dječje književnosti* (2006: 9), dječja književnost „uozbiljuje“.

5. RATNA DJEČJA KNJIŽEVNOST

Milan Crnković u djelu *Dječja književnost* (1990: 153) ističe da „grozota i apsurdnost rata nikada nije bila strašnija nego kad se odražava u zrcalu dječjih očiju“. Rat je taj koji preokreće ljudske živote, nemilosrdno oduzima djetinjstvo i ostavlja duboke traume. U takvim okolnostima djeca su prisiljena brže odrasti i sazrijeti.

Kako navodi Dubravka Težak (1997: 42) „velika povijesna zbivanja s prijelomnim događajima nikada ne prođu a da ne ostave traga u umjetnosti, posebice u književnosti koja kao umjetnost riječi najizravnije može iskazati autorove stavove i doživljavanja određenih aktualnih zbivanja“.

„Iz povijesnih i žanrovskih pregleda u hrvatskoj znanosti o dječjoj književnosti možemo uvidjeti da postoje dva velika tematska kruga koja pripadaju hrvatskoj dječjoj književnosti o ratu. Prvi se odnosi na dječju književnost o Drugom svjetskom ratu, a drugi na dječju književnost o Domovinskom ratu“ (Zima, 2001: 83).

Dubravka Zima u članku *Hrvatska dječja književnost o ratu* (2001: 83-85) govorio o tome kako svi romani o ratu imaju neke zajedničke pretpostavke.

Prva pretpostavka razmatra ratne strahote. „U hrvatskoj književnosti rat se ne shvaća kao društveni fenomen, nego kao niz strašnih događaja, kao sveobuhvatnost neželjenog zla, kao teško shvatljiva, okrutna, nesmiljena realnost u dječjim životima. Autori koji pišu o ratu u hrvatskoj dječjoj književnosti referiraju se na dva stvarna, doživljena rata, na povijesne i društvene činjenice vezane uz ratove“ (Zima, 2001: 84). Osim toga, pisac se odlučuje za odgovarajuću narativnu perspektivu. Kada govorimo o hrvatskoj dječjoj književnosti o ratu, postoje dva načina pripovijedanja. Prvi način pripovijedanja je iz pozicije djeteta. Odnosi se na to kako dijete vidi i doživljava rat. Drugi način pripovijedanja je kako ga odrasli prenose, pripovijedaju i tumače djeci (Zima, 2001).

Druga pretpostavka tiče se dviju kontrastnih, ali u praksi ponekad povezane pripovjedne strukture. Prva od njih je rat kao sazrijevanje, a druga rat kao pustolovina. Kako Zima (2001: 85) objašnjava: „Rat kao sazrijevanje onaj je način pripovijedanja koji za svoju temu odabire užas i nesigurnost koju rat stvara u dječjim životima, izmještenost djeteta iz svakodnevice, njegovu nesposobnost i nemoć da rekonstruirati

utješnu dokonost predratnog života, i pritom su ratne okolnosti ključne u sazrijevanju dječjih likova, bilo u suočavanju sa depresijom i očajem zbog patnje, stradanja i smrti, bilo zbog drugačijih životnih okolnosti te prisilnog odrastanja i preuzimanja odgovornosti za sebe ili čak i za druge.“ Rat kao pustolovina, jednostavniji je narativni oblik koji ne stavlja fokus na dječje proživljavanje i pokušaje shvaćanja rata, nego odabire prikaz dječjeg lika koji je izložen neposrednoj opasnosti i koji sudjeluje u ratnim zbivanjima (Zima, 2001).

U oba tematska kruga (Drugi svjetski rat i Domovinski rat) postoje dvije pripovjedne strategije, a to su: rat kao sazrijevanje i rat kao pustolovina.

Prva strategija u ratnom pripovijedanju prikazuje rat kao sazrijevanje. Zima (2001: 99-101) ističe da je „u pripovijedanju je bitniji dječji lik i njegova razmišljanja, dok je vanjska pojava stvarnost u drugom planu; rat se interpretira kao period sazrijevanja, spoznavanja, odrastanja; djeca ga ne razumiju i ne pokušavaju ga razumjeti, nego uglavnom ponavljaju i variraju ono što im je dostupno kao tumačenje rata (izvori interpretacije su odrasli, priče svjedoka, mediji). Pripovijedanje je koncentrirano na samo jedan lik“. Također, Zima (2001: 101) navodi da „hrvatski autori koji pišu o Domovinskom ratu kao periodu sazrijevanja svojih malih likova fokus stavljaju na ženske likove, djevojčice u starijoj osnovnoškolskoj dobi, dok se rat kao pustolovina događa isključivo dječacima“. Romani: *Strah me, mama* Nikole Pulića (Zagreb, 1992.), *Mali ratni dnevnik* Stjepana Tomaša (Zagreb, 1993.), i *Marijina tajna* Nade Iveljić (Zagreb, 1994.) koriste upravo ovaj način pripovijedanja. U navedenim romanima glavni likovi su djevojčice, tinejdžerice. Radnja prati njihov život u ratnoj sredini. U romanima *Strah me mama* i *Mali ratni dnevnik* djevojčice su postavljene u središte ratnog zbivanja – rat se događa oko njih. Dok je u romanu *Marijina tajna* te u drugom dijelu romana *Mali ratni dnevnik (Sto Pinkafeldskih dana)* rat daleko od njih. Djevojčice nisu u središtu ratnih zbivanja, nalaze se u izbjeglištvu, ali je rat utjecao na njih na jednak način kao su i dalje tamo, u središtu ratnih zbivanja. Osjećaju strah, zabrinutost zbog svojih bližnjih, tugu zbog svega što čuju da se događa u njihovom voljenoj domovini, u njihovom gradu ili selu.

Rat kao pustolovina druga je pripovjedna strategija. „Ovu strategiju obilježava primjena jednostavnog pripovjednog obrasca koji je koncentriran na doživljaje (dječjih) likova i gotovo je posve nalik na klasični obrazac akcijskog dječjeg romana s dječjom družinom u fokusu pripovijedanja i njihovom potrebom za igrom i akcijom“

(Zima, 2001: 105). Zima ističe (2001: 105) kako je „rat razdoblje u dječjem životu, opasna i izazovna pozadina dječjim igrama, i njegova se opasnost i dramatičnost nerijetko stilizira kako bi odgovarala zamišljenoj situaciji“. „U ovom tipu pripovijedanja rat neposredno ne ugrožava male dječje likove nego im se događa poput pustolovine. Autor najčešće preuzima pripovjedne konvencije dječje pustolovne (akcijske) proze i konstruira nevjerojatnu, gotovo nemoguću situaciju u stabiliziranoj realnosti, što dječjim junacima omogućuje da iz te svoje ratne pustolovine izađu živi i sigurni u slučajevima u kojima to, izvan dječje proze, nikako ne bi bilo moguće“ (Zima, 2001: 105). Primjeri ovog pripovjednog obrasca su romani *Bijeg u košari* (Zagreb, 1992.) i *Ivin Vučko* (Zagreb, 1995.) Maje Gluščević, *Čuvari amfora* Nikole Pulića (Zagreb 1994.) te *Kanjon opasnih igara* (Zagreb, 1994.) Hrvoja Hitreca i Vladimira Tadeja (Zima, 2001).

Prema riječima Zime (2001: 117), „u hrvatskoj dječjoj poeziji rat je sporadičan i ne osobito plodan tematski poticaj; ipak stanoviti broj pjesnika piše kraće tematske cikluse ili u pojedinim pjesmama tematizira rat, premda se takva tematska odrednica u dječjoj poeziji može shvatiti tek uvjetno“. Poeziju s ratnom tematikom pišu Grigor Vitez, Enes Kišević, Zvonimir Balog i Dubravko Horvatić.

Kako objašnjava Vukorepa (2019: 11) rat u dječjim književnim djelima zapravo karakterizira niz strašnih događaja i okrutna stvarnost koja je zadesila djecu u najbezbržnijoj fazi života. Glasan smijeh, igra i druženje s prijateljima naglo je prekinula ljudska zloba i iskvarenost.

6. DOMOVINSKI RAT U HRVATSKOM DJEČJEM ROMANU

„Dječji roman ima važnu ulogu u prikazu i dokumentiranju djetinjstva u ratnom vremenu. „Kad je počeo Domovinski rat 1991., kao otpor Zlu koje je po strahotama, bolima i patnjama nadmašio sva takva prijašnja zla – (i) dječji književnici reagirali su takoreći istoga trena. Suočili su se s temom koja se svojom grozovitom realnošću odvijala pred njihovim kućnim pragom. Mnogi od njih reagirali su, jasno svojim provjerenim motivima koje su samo locirali u ratnu zbilju“ (Hranjec, 1998: 113-114).

Riječ dječji roman odnosi se na složenu pripovjednu vrstu u dječjoj književnosti, gdje su glavni likovi većinom djeca zajedno sa svojim iskustvima, strepnjama i nadama. (Hranjec, 1998). To su ujedno i karakteristike koje se vežu uz romane dječje ratne književnosti. Jer – dječji pisci osjećaju. Domovinski rat nanio je brojne rane, a neke od njih možda će zauvijek ostati neizliječene. Kako ističe Hranjec (2009: 160) „posebno su te rane bolne u djece, zato što je pred njima život, a na njegovu pragu susreli su s nečim što čak ni njihovi roditelji ne mogu posve objasniti zato što im je mnogima razoreno najdraže – drago okružje roditeljskog doma, što im je nasilno prikraćeno djetinjstvo“.

Domovinski rat je kao neposredno traumatično iskustvo postao bitna i neizostavna tema u hrvatskoj dječjoj književnosti. Glavnu ulogu u prikazu i evidentiranju iskustava djece tijekom Domovinskog rata imaju dječji romani. Oni su pisani izvor i temelj pisane riječi o iskustvima djece u tim ratnim danima. Kroz prikaz djetinjstva u ratu daju uvid u njihovu snagu, otpornost, hrabrost, izdržljivost i borbenost u teškim trenucima. Odražava se želja za mirom i vraćanje u normalan život te nepresušna nada u bolju, sretniju i ljepšu budućnost. U dječjim romanima o ratu fokus je stavljen na emocije i na psihološki prikaz djece. Glavni likovi, odnosno djeca prolaze kroz nepredvidive, teške, traumatične i bolne situacije, boreći se sa brojnim emocijama poput tuge, bijesa, straha, nesigurnosti, očajja. Istovremeno imaju u svojim glavama mnogo pitanja i nedoumice koje ih muče. Iako shvaćaju da gube dom, obitelj i prijatelje ne razumiju u potpunosti rat, niti ga pokušavaju razumjeti. Djeca su žrtve rata i progona. Oni su izbjeglice, prognani iz svojih domova. Ponekad su prepušteni sami sebi. Prisiljeni da brže odrastu i sazriju. Uz sve navedeno naglašava se koliko je u

cijelom tom razdoblju bitna podrška obitelji, ali i cijele zajednice te važnost prijateljstva među djecom.

Hranjec u pet točaka izdvaja zajednička obilježja koja predstavljaju temeljne odrednice hrvatskog dječjeg ratnog romana. „Prije svega ističe se pristup temi koji je izrazito emotivan. Teži se nefikcionalnim žanrovima poput dnevnika (*Mali ratni dnevnik* – Stjepan Tomaš), pisama, reportaža (*Ubili su mi kuću* – Mladen Kušec). Takvim žanrovima temelj su stvarni događaji i činjenice. Prevladava prepoznatljiv tematski korpus svakoga pisca koji je smješten u ratno zbivanje (Pulić, Gluščević, Kušan). Stil pisanja je jednostavan, lišen svake kićenosti, bajkovitosti ili fantastičnosti. Optimizam, nada i vjera u pobjedu, slobodu te neka mirnija vremena i bolju, sretniju i ljepšu budućnost prisutni su u svakome djelu“ (Hranjec, 2006: 167-168).

U narednim poglavljima bit će detaljno analizirana djela *Marijina tajna*, *Moj tata spava s anđelima* / *Mali ratni dnevnik*, *Bijeg u košari* i *Ubili su mi kuću*. Temeljitom analizom pokušat ću prikazati način na koji je ratna tematika obrađena u hrvatskoj dječjoj književnosti, kao i koja su njezina prepoznatljiva obilježja.

6.1. Nada Iveljić: Marijina tajna

Nada Iveljić rođena je u Zagrebu, 4. travnja 1931. godine. Ondje je uspješno završila osnovnu školu, Klasičnu gimnaziju i Filozofski fakultet na kojem je upisala smjer književnost. Kolege sa studija bili su joj poznati hrvatski književnici Ivan Slamnig, Josip Pupačić i Vlatko Pavletić (Hranjec, 2004). Za vrijeme svog života radila je kao profesorica hrvatskoga jezika u osnovnoj školi te u gimnaziji. Bavila se i pisanjem, odnosno bila je književnica. Vrlo rano je započela sa svojim književnim radom. Pisanjem se počela baviti već kao trinaestogodišnjakinja. „Za priču *Predgrađe*, objavljenu u listu „Galerija“, dobila je za nagradu knjigu“ (Hranjec, 2004: 251). U svom književnom radu najviše se posvetila upravo dječjoj književnosti. Napisala je mnoge pjesme, pripovijetke, crtice, bajke, romane, radio-drame, članke, uređivala je i časopise. Bavila se lekturom, korekturom te je neko vrijeme bila i urednica jednog od omiljenih dječjih časopisa „Radost“.

U novoj sredini Marija se trudi živjeti što normalnije, iako se očituje njezina tuga, zabrinutost, teška prilagodba na novu okolinu i primoranost na „novi početak“, odnosno pokušaj da i dalje unatoč svemu koliko-toliko normalno živi dok rat ne prestane. U Makarskoj je krenula u novu školu i stekla nove prijatelje, ali i dalje joj je teško i osjeća prazninu. Unatoč svemu tome, nešto nedostaje. Marija bez prestanka čezne za svojim izgubljenim domom, ocem koji je nestao te tuguje za desetogodišnjim bratom koji je izgubio život u obiteljskom domu za vrijeme napada, uslijed granatiranja. Dom je dom i ništa ga ne može zamijeniti. To je ono mjesto gdje se osjećaš sigurno, ugodno i sretno. Mjesto je to gdje stvaraš uspomene i gdje provodiš vrijeme s obitelji u zabavi i igri, učiš nove stvari, učiš o životu, gdje griješiš, ali i učiš iz tih grešaka. Dom je mjesto gdje učiš o ljubavi, poštovanju, razumijevanju, pomaganju i svemu onome što će ti u životu trebati. Marija je svoj dom nažalost izgubila, a čežnja za izgubljenim domom vidljiva je kroz cijelo djelo. Djevojčica nije imala nikoga s kim bi mogla razgovarati o svome domu. Željela je sa svojim prijateljima iz razreda podijeliti sve one lijepe uspomene vezane uz svoj kraj, no to nije prošlo kao što se nadala. Naišla je na nerazumijevanje. Mislila je da će ih zanimati priče o kraju iz kojeg ona dolazi te da će znatiželjno slušati o svem onom što nisu imali prilike vidjeti i upoznati. Željela im je pričati o svoj ljepoti Slavonije – o velikim i nepreglednim ravninama, poljima suncokreta, šumama hrasta, o rodama i svom biljnom i životinjskom svijetu koji je poznavala. Duboko i snažno emocionalno povezana sa svojim domom i rodnim krajem sve oko sebe, uključujući i novu sredinu mjeri sa Slavonijom.

„Marija im je pokušala pričati o svom zavičaju, o hrastovim šumama, zlatnom žitu i poljima suncokreta. Govorila im je o konjima, govedima, praščićima i o rodama na krovu. Sve je to tako različito od kamenita krajolika u Dalmaciji, od kvrgavih maslina i dračavog bilja. Tlo i raslinje ovdje je suho: bode sve što rukom takneš i nogom nagaziš.“ (Iveljić, 1995: 13).

„Marija je vjerovala da će ih zanimati priče o kraju koji ne poznaju. A kakav je odgovor dočekala? Doris joj je rekla da je od svega što spominje ljepše more. Vicko i Filip su za njom njištali i kaskali poput konja ili skvičali oponašajući praščiće.“ (Iveljić, 1995: 13)

Ni od strane učiteljice nije naišla na razumijevanje. Crtajući rode u školi na satu bila je krivo shvaćena. Učiteljica je pogrešno protumačila njezin crtež. Nije shvatila njezinu namjeru. Izrazila je nezadovoljstvo njezinim crtežom i smatrala kako nije dobro

razumjela zadatak. Prigovorila joj je da su kod galebova preduge noge i kljunovi, a more je nacrtala crno, a ne plavo kakve je boje inače. No, Marijina namjera nije bila crtati galebove i more. Željela je prikazati rode i njihov povratak u proljeće kada umjesto svojih gnijezda na dimnjaku na krovovima kuća, nailaze na razrušene kuće i zgarišta domova. Ovo je primjer da ako nešto nismo proživjeli i samo ponekad ne možemo razumjeti drugoga, odnosno kako se ta osoba osjeća i što sve nosi u sebi.

„Dugo mi je trebalo da joj rastumačim kako ono nisu galebovi nego dvije rode i da se ispod njih ne nalazi more već zgarišta naših domova. Slikom sam htjela prikazati proljeće kad se rode vraćaju s daleka puta na jug gdje su prezimile. Dolijeću i traže gdje je njihovo lanjsko gnijezdo, a ne nalaze ni dimnjak, ni krov, ni kuću.“ (Iveljić, 1995: 24-25).

Bez obzira na sve te loše događaje i razne traume koje je proživjela, djevojčica ne gubi nadu ni u jednom trenutku. Ona i dalje čvrsto vjeruje da će pronaći oca i da će se jednog dana sa svojom obitelji moći vratiti kući.

„I mala Marija izgubila je svoj dom i brata, za oca ne zna. U takvim okolnostima teško je sačuvati nadu. Ipak, ona vjeruje da će se vratiti i vjeruje da će joj se vratiti otac kojega u popisu ratnih žrtava vode kao nestaloga.“ (Iveljić, 1995: 10).

Iako su je na početku lijepo i srdačno dočekali te prihvatili kao svoju, školski prijatelji joj ponekad ne pružaju dovoljnu utjehu ni potrebno razumijevanje. „Odnosi Marija – vršnjaci i Marija – baka Ana, počivaju na kontrastu. Njezini školski prijatelji iz razreda nisu neposredno doživjeli rat, nisu osjetili strahotu, nije ih ošinulo Zlo pa nisu ni svjesni Marijine nesreće; bešćutni su, površni, zajedljivi, peckavi“ (Hranjec, 1998: 122). Činilo se kao da su s vremenom zaboravili tko je ona zapravo i što je sve proživjela, kakve traume i rane nosi unutar sebe. Kada bi je pozvali na igru i druženje odbijala bi ih i radije se povlačila u osamu. Kako navodi Hranjec (1998: 122) „vrlo dojmljivim i jednostavnim opisom (dijaloški i gdje kojim kratkim naputkom) te događajima Nada Iveljić sučelila je dva djetinjstva – s jedne strane Mariju i još jednog prognanika, dječaka Ivana, s druge djecu Makarske – i time pokazala razlike u dječjim srcima koje može izazvati rat.“

„Ispočetka su bili susretljivi i ljubezni, znajući tko je i što je izgubila. No postupno su zaboravili obzire i svatko je pokazao svoje prave osobine.“ (Iveljić, 1995: 12).

Zbog istih dubokih rana i trauma s majkom nije imala toliko otvoren odnos da joj se povjeri i kaže svoje strahove, izrazi svoje brige i nemire te razgovara s njom o tome što ih je snašlo. Marija i njena majka većinom su vrijeme provodile u tišini. O ratu nikada ne razgovaraju, niti spominju brata ili oca zbog straha od ponovnog otvaranja bolnih rana koje neće tako brzo nestati. Znaju da razgovorom neće zaboraviti sve ono loše što su doživjele i traume koje im je rat ostavio, nego samo produbiti te rane i ponovno oživjeti sav taj užas.

„S mamom govori o svakodnevnim događajima, s vršnjacima se igra, a potreba da s nekim podijeli svoje osjećaje i želje ostaje neudovoljena.“ (Iveljić, 1995: 12).

„Tijekom bolna i preduga boravka u progonstvu, njih su dvije jedna drugoj sve kazale. Čak su i riječi utjehe postale suvišne, a strahotu koju su zajedno doživjele u razorenoj kući i bježeći iz Slavonije dok se nisu zaustavile u Makarskoj, nisu htjele obnavljati sjećanjima; nije bilo potrebe ponovno otvarati rane u duši, nikada neće zaboraviti užas.“ (Iveljić, 1995: 12).

Najveće prijateljstvo, oslonac, podršku, razumijevanje i utjehu Marija ima u starici, baki Ani, koja je također prognanica. Jedan joj je sin izgubio nogu u ratu, a drugog nije viđala. Baka Ana i mala Marija vrlo brzo nakon upoznavanja stvorile su jedan poseban, jako blizak prijateljski odnos za kakav se ne može često čuti niti ga se može često doživjeti. Bio je to odnos pun iskrenosti i povjerenja. Baka je tu da na neki način olakša djevojčici i pomogne joj „nositi“ sav onaj teret koji ju je pritiskao, koji joj je ležao na srcu i duši i koji je do tada morala nositi sama. „Ona predstavlja drevnost hrvatsku, mudrost i dobrotu, ali Marija prijateljuje s njom ponajviše zato što je prognanica; potvrđuje se ovim prijateljstvom stara istina da se samo nesretne duše razumiju“ (Hranjec, 1998: 122)!

„Baka je pažljivo slušala, ništa nije zapitkivala. To se djevojčici sviđalo. Nije voljela kad bi je susjede poticale da priča o svojoj nesreći. Jendoč je plačući istrčala iz razreda kad ju je učiteljica bila zamolila da pred nekim uglednim dobrotvorom govori o sebi. Time se branila od naleta uspomena, a branila je i svoje dostojanstvo.“ (Iveljić, 1995: 17).

Iz dana u dan i svakim razgovorom njih dvije su gradile sve dublji i posebniji odnos. Jedna su drugoj bile u isto vrijeme bezuvjetna podrška, utjeha, oslonac i rame za plakanje. Baka Ana pozitivno je utjecala na djevojčicu, vraćala joj je nadu u bolje

sutra, nadu da zlo i sve ono loše što se događa ne traje zauvijek. Mariji je ostala u sjećanju, posebno joj se dojmila i ulila joj nadu „staričina proročanska misao koju su iznjedrila hrvatska stoljeća: *Iscripiće se zlo*“ (Hranjec, 2004: 270)!

Marijini školski prijatelji ponekad su bili ljubomorni na odnos između nje i bake Ane. Nisu razumjeli o čemu one to pričaju, kakve zajedničke teme mogu imati jedna stara baka i djevojčica. Takvo mišljenje i strahove nije imala Marijina majka Draga. Vidjela ih je nekoliko puta zajedno, slušala njihov razgovor i zaključila da je to trenutno najbolji mogući lijek za Mariju i ono što će joj uliti nadu, dati mir, pružiti sigurnost i osjećaj topline, ljubavi, podrške razumijevanja i ono što je najvažnije da se ne osjeća samom. Baka Ana pružala je djevojčici sve to. Bila je za nju prijateljica, majka, baka, učitelj, ali i mnogo više.

„Upravo ova starica poput najboljeg pedagoga ublažila je Marijine ratne traume. Vidite, ja s kćerkom ne govorim o našoj nesreći; zajedno smo je proživjele. Aki shvaćam da njoj treba netko kome će dio toga moći povjeriti. S djecom se prilično svikla, ali djeca ne mogu razumjeti njezinu patnju, pred njima je ne pokazuje.“ (Iveljić, 1995: 37).

Jednako tako, Mariji je bilo jako važno i vrijedno bakino mišljenje o svemu. Uvijek je pažljivo slušala što joj je pričala i upijala je svaku njenu riječ. Voljela je slušati njezine savjete jer je u svakom njihovom razgovoru dolazila do izražaja bakina mudrost, toplina, dobrotu i razumijevanje.

„Mariji je bilo drago što baka hvali Marina koji se pokazao junakom. Njega je ona izabrala za svoju simpatiju. Ponosila se što je izabrala hrabra momka koji se dobrotom ističe među ostalima.“ (Iveljić, 1995: 46).

„Mora je pitati za mišljenje je li postupila ispravno. Bila je uvjerenjena da su drugi krivi za tučnjavu iako se, istini za ljubav, nije sjećala tko je prvi udario.“ (Iveljić, 1995: 69).

„Bit će joj lakše pri duši čim prizna baki da je crepić i od nje skrivala. A tko zna, možda će i starica, čije mišljenje cijeni, poput ravnateljice zaključiti da je uz komadić crijepa veže praznovjerje, čime bi njena tajna izgubila značenje.“ (Iveljić, 1995: 69).

Sporedni likovi u ovome romanu su Marijina majka Draga, Marin, Doris, Jelica, baka Ana, ribar Ante, Filip, Ivan koji je također prognanik, Vicko, gospođa Domina i ravnateljica škole Tereza Šarić. Iako je djevojčica Marija u prvome planu i glavni lik

ovoga romana, ona nije jedina prognanica koja se spominje u romanu. Ratnu traumu preživio je i dječak Ivan. On je izbjeglica iz Bosne koji također boravi u Makarskoj. U ratu je ostao bez roditelja i za njega skrbi gospođa Domina. Isprva nije bio dobro prihvaćen u društvu, ali to se uz pomoć psihologa promijenilo.

„Ispostavilo se, naime, da Ivan ima psihičkih smetnji: blijed je, ne spava i ne prati nastavu jer se ne može sabrati. Izašlo je na vidjelo da skrbnica stalnim razgovorima o onome što je proživio pojačava njegovu patnju, a ne puštajući ga među djecu i držeći ga zatvorena u kući – da mu se, po njenim riječima djeca ne rugaju, jer su okrutna – samo sprečava njegovo uključivanje u normalan život.“ (Iveljić, 1995: 34).

Dubravka Zima (2001: 104) navodi: „Autorica pokušava ovako postavljenu situaciju dramatizirati, pokušava akcijom unijeti nešto dinamike u evidentno statičku situaciju (dugotrajno izbjeglištvo, neprestana nada u povratak), stoga je njena pozornost ipak usmjerena na Marijinu okolinu i događaje u njoj, a manje na sam lik prognane djevojčice.“ Ono što donosi preokret u radnji je kako i sam naslov kaže „Marijina tajna“, odnosno dragocjen komadić crijepa Marijine razrušene kuće koji je djevojčica uzela sa sobom kao uspomenu i nadu da će se jednog dana vratiti svojoj kući u svoje malo slavonsko selo. Cijelo vrijeme čuvala je taj komadić crijepa zamotan u džepu. Nitko nije smio znati za njega. Mislila je da ako netko otkrije njezinu tajnu nema povratka, da će nestati njegovo čarobno djelovanje te da se neće vratiti svojoj kući i pronaći oca. Nikome pa čak ni baki Ani nije rekla ništa o crijepu koji je tri godine skrivala od svih. To je bila njezina tajna koja ni pod koju cijenu nije smjela biti otkrivena.

„A jučer je, kao i ovog trena, u džepiću imala i rukom dodirivala svoju tajnu: komadić crijepa, okrhak ne veći od polovice hrastova lista. Od prvog dana otkako je ovdje, taj predmet čuva i nosi uza se. Nikomu ga nije htjela pokazati jer bi to uništilo njegovo čarobno djelovanje.“ (Iveljić, 1995: 53).

„Taj je komadić crijepa za nju imao veliko značenje. Osim odjeće na sebi, koju je postupno iznosila i odbacila, bio je jedini predmet koji je ponijela iz razorene kuće. Za nju je on ne samo adresa, nego dio nje same, njenog identiteta.“ (Iveljić, 1995: 53).

Njena tajna nije uspjela do samog kraja ostati sačuvana. Jednog potpuno običnog dana u razredu na sasvim neočekivan način bio je otkriven njezin mali komadić crijepa koji je tajno čuvala sve to vrijeme otkada je kao prognanica s mamom otišla iz Slavonije i došla u Makarsku. Za vrijeme nastave u razredu slučajno joj je iz džepa ispao komadić crijepa. Mariju je taj događaj jako uznemirio. Došlo je sukoba i tučnjave između učenika. Nitko od djece osim Marina i Ivana nije shvaćao ni imao razumijevanja za Mariju. Mislila je da je to jako loš znak za nju i da se sada sve ono o čemu je sanjala (povratak u rodno selo) i sve ono čemu se potajno nadala nikada neće ostvariti. Razrednica također nije shvaćala kako se mogla dogoditi tako velika svađa oko za njih sve samo običnog komadića crijepa. Marin je stao u obranu Marije, pružio joj podršku, pokazao razumijevanje i time još jednom pokazao svima, a najviše njoj koliko mu je stalo do nje. Time je jasno dao do znanja da mu je bitna, draga i koliko mu se sviđa.

„Dotle je razrednica prišla Marinu. – Reci, što je bilo? Zar je doista sva ta tučnjava nastala zbog krhotine cigle ili crijepa, ne znam točno što ste spomenuli... - Što bilo da bilo Marijino je. Branila je svoje. – Ali običan crijep? – Mi ne znamo je li običan i što njoj znači – kazao je Marin i ispričavši se izašao iz razreda.“ (Iveljić, 1995: 59).

„Kad je sve čuo, Ivan je rekao: - Ja znam zašto, jer je i meni teško ovako živjeti. Predugo traje čekanje na povratak. Valjda je izgubila nadu, slomila se... To je uzrok, povod nije važan.“ (Iveljić, 1995: 60).

Taj je događaj doveo do velike promjene. Utjecao je na Mariju i njeno shvaćanje. U tom trenutku Marija se naglo odriče svoje djetinje vjere. Priznala je svojim prijateljima iz razreda kako je taj komadić crijepa bio njeno neutemeljeno praznovjerje. To je bila njena vjera i nada u siguran povratak kući, njena mala tajna s kojom je mislila da je sigurna sve dok nitko ne bude znao za nju. Zahvaljujući tom događaju kada je njena mala tajna otkrivena, shvatila je kako njezin povratak zapravo ne ovisi o ničemu izvan nje (o nikakvim materijalnim stvarima), nego o njoj samoj, njenim mislima i osjećajima. „Tu evidentnu pravocrtost i posebno shematičnost što je uočavamo u paralelama – crijep/djetinjstvo, odbacivanje crijepa/sazrijevanje i odrastanje autorica ne razrješava i do kraja romana nastavlja se autoričino kolebanje između potrebe za akcionošću i želje da ipak prodre u djevojčičine misli i osjećaje.“ (Zima, 2001: 104).

„Ne radi se o tome. Uvidjela sam da se u svojoj nevolji hvatam za slamku. Bilo je to praznovjerje, nešto izmišljeno. To sam danas shvatila. Nije bilo lijepo što smo se potukli, ali poslužilo je dobru: otvorilo mi je oči da moja nada u povratak ne ovisi o nečemu što je izvan mene, ma kako mi drag bio taj predmet, nego je nada u meni samoj...“ (Iveljić, 1995: 78).

„Svakako najdojmljivije mjesto u djelu je Marijin razgovor (sukob) s ravnateljicom, nakon scene s crjepićem u razrednom odjelu; Marija je „prolupala“, no, zapravo, kroz njezinu *provalu bujice suspregnutih osjećaja* očito progovara autorica sama“ (Hranjec, 1998: 123). Situacija je to koja u djelu svjedoči o tome kako je Marija naglo odrasla te kako je promijenila način razmišljanja te na jedan potpuno drugačiji način počela shvaćati događaje oko sebe jest kada ju je ravnateljica pozvala u ured da objasni tučnjavu i svađu u razredu koja je nastala zbog komadića crijepa. Htjela je pronaći krivca za taj nemili događaj, a Marijin zreli odgovor ju je iznenadio.

„Tražite krivca? – upita. Onda ga potražite drugdje i napokon ga kaznite, ako možete. Jer ja do današnjega dana ne vidim da je kažnjen. Ovo što ja držim u šaci doista je komadić crijepa. To je dio krova moje kuće koju je razorio. I nije jedina, na tisuće je takvih. Na tisuće je ljudi i djece bez doma i bez svojih najbližih. Mnogi i bez života. A svijet i dalje mirno gleda.“ (Iveljić, 1995: 64).

Marija je u ovome djelu prikazana kao djevojčica koja je osjećajna, mirna, povučena, nenametljiva, obzirna, dobrog, velikog srca i draga. „Ona je dobra, vrijedna, *iz oči isijava blagost i dobrotu*, no izgubila je ono što svako dijete ima – smijeh, bezbrižnost“ (Hranjec, 1998: 122). Brzo je svima u novoj okolini u koju je silom prilika došla prirasla srcu i svi su je od prvog trena prihvatili kao svoju i zavoljeli, jednostavno im se uvukla u srce, postala je njihova. Međutim, djevojčica Marija je jako hrabra i odlučna mnogo toga je držala dugo u sebi i bila jaka. „Djevojčine krize nisu česte (sakriva u sebi bol, naučila je to!) ali su duboke“ (Hranjec, 1998: 123). Unatoč svemu lošem što ju je zadesilo i dalje je ona bila sretna i vesela djevojčica koja ima nade i vjere u bolje sutra, odnosno u bolju i sretniju budućnost. Možda nije bila toliko sretna kao prije dok još nije bilo rata i kad je živjela u Slavoniji, sa svojom obitelji (ocem koji je nestao i bratom koji je poginuo), kada je imala svoj topli dom i prijatelje, ali uvijek, koliko god da joj je

u nekim trenutcima bilo teško, trudila se imati osmijeh na licu, nastojala je biti pozitivna i nadati se najboljem. Ona je i dalje bila samo dijete. Dijete kojemu je prije svega potrebna obitelj (otac i majka), a zatim i sve ostalo društvo, odnosno prijatelji, zabava, smijeh, igra te puno razumijevanja, ljubavi, zagrljaja i topline. Kako ističe Hranjec (1998: 122), „autorica se ne bavi njenim portretom ni razvijanjem karakternih osobina, čitavo djelo je nizanje posljedica zla koje je duboko u romanu“.

„Tada se rasplinio Marijin otpor. Poput djeteta se privila uz nju gorko plačući. Pa i bila je dijete. Ojađeno, unesrećeno dijete koje je gubilo vjeru u budućnost. A kako da živi bez vjere u budućnost?“ (Iveljić, 1995: 66).

U nekoliko dijelova možemo uočiti i religiozne elemente poput krunice, molitve, obraćanja i zahvale Bogu.

„Poput Marije, i ona ne izgovara glasno svoje misli. Dok grli ojađenu djevojčicu, obraća se Bogu: - Gospodine – govori u sebi – ovo je dijete došlo do ruba svojih snaga. Molim te, pomози, i daj da njena mati donese dobre vijesti. Vрати djevojčici oca, to bi nju samu vratilo u život.“ (Iveljić, 1995: 68)

U djelu su također prisutna i kršćanska polazišta. Marijin san o Svetom Juri, konjaniku kako ubija zmaja. Taj san ispočetka joj nije bio od nekog velikog značaja i nije mu pridavala pažnju, ali ga je ipak upamtila. Koliko god da se u početku kad je tek došla u Makarsku bojala planine, Svetog Jure i koliko god da joj nije bilo drago more na kraju je ipak sve to zavoljela i to joj je donijelo radost, najveću sreću kakvu ni u snu nije mogla zamisliti.

„Čudno – misli Marija – u noćasnjem se snu nisam bojala Svetog Jure. Činilo mi se kao da sjedim upravo na ovom mjestu, a on izdaleka, iza mojih leđa govori: - lijepo je more, i Bog ti ga je dao na radost. Gledaj ga, dijete, ali ne zaboravi osvrnuti se i na planinu. S ove će ti strane doći veća radost.“ (Iveljić, 1995: 52).

„Napokon si zavoljela more, ali planini okrećeš leđa. Nećeš pogledati mene, Svetoga Juru, a ja ti donosim radost. Okreni se, djevojčice i pogledaj onamo kamo ti pokazujem mačem.“ (Iveljić, 1995: 89).

Kraj romana je pomalo neobičan. U pitanju nije tipičan završetak kakvog bi većina čitatelja očekivala na kraju svakog djela. Ovo djelo nema samo jedan kraj. Nada Iveljić poigrala se te dodala još jedan završetak. Unutrašnji glas prišapnuo joj je: „Ako u stvarnom životu nema tu moć, barem kao pisac možeš dati priči sretan kraj. Učini to.“ (Iveljić, 1995: 93). Jednako tako, „autorica naglašava da roman nastaje u trenutku kad sretan završetak izbjegličke priče (još) nije moguć, no autorova je moć nad vlastitom pripovjednom građom tolika da može davati sretne završetke svojim pričama – stoga izvanknjiževnom, autorskom intervencijom – Marijina priča završava sretno“ (Zima, 2001: 104). Na samome kraju Marijin otac vratio se iz zatočeništva i svi zajedno se nadaju skorom povratku u Slavoniju. „Želja za akcijom u romanu ostvaruje kroz nizanje događaja. Kroz ovo djelo praćeno je Marijino sazrijevanje i odrastanje u okolnostima koje su bile daleko od normalnih i idealnih. Stvarnost se u to vrijeme kada je vladao rat nije puno razlikovala od ove Marijine priče. Na žalost, ni na početku 1997. ovakav rasplet nema uporište u životnoj zbilji, no u takvoj situaciji autorici jedino preostaje (kao i Slamnigu, na čiju se *Bajku o Zvezdani* poziva), da može davati sretne završetke“ (Hranjec, 1998: 123)! U onome romanu rat nije prikazan posredno i rubno, nego je prisutan cijelo vrijeme. Djevojčica Marija nosi ga u sebi i ne može ga se riješiti. Strah je taj koji obilježava njenu prognaničku svakodnevicu toliko da se boji čak i kamena jer su na radiju upozoravali da se ne diraju nepoznati predmeti, jer postoji opasnost od neprijateljskih mina. Marija se ne može riješiti ni ružnih slika, misli, traume koju je preživjela i rana koje iako možda nisu fizički vidljive i opipljive ipak su tu negdje, unutar nje – pod njenom kožom i ne mogu tek tako nestati. „Čitavo djelo je nizanje posljedica zla koje je duboko ranilo dječje srce“ (Hranjec 1998: 165).

„Ona pokušava prihvatiti svoju povrijeđenost, zbunjenost i nerazumijevanje, istodobno shvaća da nema izbora i da se mora prilagoditi situaciji kakva jest, ali isto tako ne odustaje od bolne nade da se situacije može i mora promijeniti. Ta spoznaja pomaže joj da se odrekne prazne i uzaludne vjere u tajanstveni komadić crijepa i da prizna vlastito odrastanje – prisilno, nelijepo i traumatično sazrijevanje, zajedničko svim navedenim malim junakinjama dječje proze o Domovinskom ratu“ (Zima, 2001: 104).

Jasno vidljive posljedice rata i zla nižu se jedna za drugom. Ranjena, nevina dječja srca, izgubljeni osmjesi, ukradeno bezbrižno i sretno djetinjstvo, ali i ono što je svakom djetetu najvažnije obitelj, zavičaj i dom. Sve je to jasno vidljivo. Unatoč svemu

navedenom djevojčica Marija nikada nije gubila nadu niti je u bilo kojem dijelu romana iskazana netrpeljivost ili mržnja prema neprijatelju, odnosno prema onima koji su razorili tuđe živote, obitelji i domove te zadali nepovratno zlo. „Roman je bolna, stvarna istina o razorenom djetinjstvu“ (Hranjec, 1998: 124).

6.2. Stjepan Tomaš: Mali ratni dnevnik

Stjepan Tomaš rođen je 2. siječnja 1947. godine u Novoj Bukovici, nedaleko od Slatine. Osnovnu školu pohađao je u Đurđenovcu. U Našicama je završio gimnaziju, a zatim odlazi na studij u Zagreb gdje upisuje smjerove jugoslavenski jezik i književnost te komparativnu književnost. Na oba smjera diplomirao je 1970. godine. Nakon diplome radio je kao srednjoškolski profesor u Belom Manastiru, a u to vrijeme bio je i urednik školskog lista Baranjski srednjoškolac.

Tomaš je jedan od rijetkih hrvatskih književnika koji je s jednakim uspjehom pisao dječju i ne-dječju književnost. Započevši sredinom šezdesetih godina, Tomaš se u (ne-dječjoj) književnosti afirmirao s generacijom tzv. fantastičara. Od 1971. godine bavi se književnim radom. Napisao je brojne romane, drame, kratke priče, pripovijetke i radio-drame za djecu i odrasle. Njegov književni rad nije opsežan, ali je izuzetno kvalitetan. Napisao je 23 knjige. Od toga je 16 knjiga za odrasle, a 7 za djecu. O tome koliko je uspješan kao književnik, koliko je drag publici te koliko su mu djela uspješna i nadaleko poznata svjedoči i činjenica da su prevedena na mnoge svjetske jezike kao npr. njemački, slovenski, makedonski, mađarski, talijanski, i mnoge druge. Njegova najpoznatija djela za djecu su *Mali ratni dnevnik* i *Dobar dan, tata*, a za odrasle su to *Tko kuca, otvorit će mu se* i *Smrtna ura*. U svojem književnom radu okušao se i u drami. Na scenu je postavio i neke vlastite dramske tekstove kao npr. *Smrtna ura* te *Zloslutni ili tužni dom hrvatski*. Autor je i dva TV scenarija po kojima je TV Zagreb snimio i emitirao dokumentarne filmove, seriju polusatnih filmova o Baranji te jedan o Osječko-baranjskoj županiji.

Tomaš je bio član i imao je funkcije u nekoliko znanstvenim i stručnim institucijama. Od 1975. član je DHK u Zagrebu. Nekoliko je godina bio na poziciji urednika za prozu osječkog časopisa *Revija/Književna revija*. Dugogodišnji je član Matice Hrvatske, Ogranka u Osijeku, a u nekoliko mandata i potpredsjednik. Član suradnik HAZU-a je bio je od 2000, a 2010. je izabran za trajno članstvo.

Za svoj književni rad dobio je brojne nagrade i priznanja. Prvu nagradu osvojio je već 1972. za ciklus priča. Godinu dana kasnije dobio je nagradu za roman *Građani u prvom koljenu*, 1975. primio je nagradu oslobođenja Baranje, a 1990. nagradu oslobođenja Osijeka. Za roman *Dobar dan, tata* osvojio je 1987. godine nagradu Grigor Vitez, a 2001. nagradu Ksaver Šandor Gjalski za knjigu pripovijedaka *Odnekud dolaze sanjari*.

„Roman *Moj tata spava s anđelima* objavljen je 1992. godine, a strukturiran je kao niz zapisa djevojčice Cvijete koja živi u Osijeku i čiji je grad tada bio pogođen ratnim strahotama i razaranjima. Zapise u dnevnik počinje pisati prvog dana nove školske godine 1991., koja ne započinje nastavom kao inače, nego ratnom opsadom grada“ (Zima, Dubravka: Predgovor; Tomaš, 2008: 7). „Vrijeme je rata, vlada opsadno stanje i svatko na svoj način pokušava ostati živ i spasiti svoje najmilije. Roman završava krajem 1991. kada Cvijetini roditelji odluče poslati djevojčicu u maleni austrijski gradić Pinkafeld kako bi je zaštitili od ratnih strahota. Godinu dana nakon objave romana, Tomaš Cvijetinom dnevniku dodaje još dva dijela *Sto pinkafeldskih dana*. To su bili Cvijetini zapisi iz utočišta u Austriji te *Mir, ali rat*, odnosno zapisi nakon dugo iščekivanog povratka u Osijek u ožujku 1992. godine“ (Zima, Dubravka: Predgovor; Tomaš, 2008: 7). Rat tada još uvijek nije u potpunosti prestao, ali je uspostavljen barem prividan mir i granatiranja postaju sve rjeđa. Sva tri navedena dijela (*Moj tata spava s anđelima*, *Sto pinkafeldskih dana* i *Mir, ali rat*) objavljena su pod zajedničkim nazivom *Mali ratni dnevnik* 1993., godine. Pod tim je nazivom roman doživio nekoliko novih izdanja, a nešto kasnije cijeli roman nazvan je po naslovu prvog dijela *Moj tata spava s anđelima*; a pod tim naslovom ga možemo naći i danas.

„Ono što obilježava ovaj roman je jednostavnost i uvjerljivost u pripovijedanju. Nema tipičnih elemenata kompozicije (uvoda, zapleta, vrhunca i raspleta). Roman *Mali ratni dnevnik* pisan je u prvom licu, nema pripovjedača kao posrednika između Cvijete i čitatelja, zbog toga se čitatelji mogu lako poistovjetiti s djevojčicom, mogu osjetiti njezinu tugu i bol te njezine strahove“ (Vukorepa, 2019: 19). „Kao autoricu ovoga dnevnika Tomaš predstavlja dvanaestogodišnju djevojčicu Cvijetu Matković. Dubravka Zima razlikuje dvije strategije u pripovijedanju – rat kao sazrijevanje i rat kao pustolovinu, roman *Mali ratni dnevnik* svrstava se u prvu kategoriju, odnosno rat kao sazrijevanje“ (Zima 2001: 85,101).

Tema ovoga romana je Domovinski rat. Glavna misao *Malog ratnog dnevnika* je da je rat nešto najgore što se može dogoditi. Radnja se u ovome djelu odvija na dva mjesta, odnosno preciznije rečeno u dva grada, a to su Osijek i Pinkafeld u Austriji. Vrijeme radnje ovoga romana je od kraja ljeta '91 (6. rujna, petak) pa sve do proljeća '92 (7. lipnja, nedjelja). Glavni lik ovoga djela je djevojčica Cvijeta Matković. Autor je ne predstavlja izravno, čitatelj je ne može opisati, ali zato i te kako s njom proživljuje sve strahote koje je dvanaestogodišnjakinja zapazila iz svog skrovišta: nema škole, nema grijanja, život se preselio u katakombe, u grad dolaze prognanici, svakodnevno stravično bombardiranje, mrtvi i ranjeni u ranjenom gradu (Hranjec, 1998:126). Sporedni likovi u ovome djelu su svi oni koje spominje u svojim zapisima. To su osobe s kojima je bila u kontaktu i s kojima je živjela, provodila vrijeme te dijelila iste probleme, strah, patnju i bol, sreću i tugu, suze i smijeh te s njima čekala neke bolje i ljepše dane. Sporedni likovi u ovome djelu su Cvijetini roditelji (majka Olga i otac Ivo), njezina najbolja prijateljica Zlatica, Zlatičina majka Barbara, susjed Kordić, susjedi Sekulići, mladi bračni par Reisner čije je mačkice Mimi i Kima Cvijeta neko vrijeme čuvala, zatim djevojčica Mirtica i njezin djed, prijatelj Luka, čika Helin i čika Mirko, prijatelji koje je upoznala u internatu u Pinkafeldu (Marija, Tihana, Nina, Lidija, Vera, Alma, Mario i Marijan), kuharice u Pinkafeldu (Eva, Rosi, Lori i Martha), Evin suprug, šef kuhinje Herr Kurt, Korčika, učiteljica Škarić, učitelj Matija, učiteljica Grčić, ravnatelj škole, gradonačelnik ing. Franz Schütter, gospođa Linda i svećenik pater Johann Zakall.

Djevojčica Cvijeta odlučila je početi pisati dnevnik. Željela je ostaviti pisani trag i istinito svjedočanstvo o ratnoj opsadi i razaranjima koja je pretrpio njezin voljeni rodni grad. Na taj način željela je olakšati misli, podijeliti svoje strahove, patnju i bol s drugima te prikazati svijetu istinu o strahotama koje su proživljavali ona, njezina obitelj, prijatelji, susjedi i sugrađani. Rat nije isključiv, ali je svakako dominantan predmet Cvijetinih zapisa (Zima, 2001: 102). Na samome početku nalazi se posveta: „Zapisati ili ne. Svoju preveliku bol, ona će se – kažu – udvostručiti. (...) Neprijatelj je opkolio moj grad. Gazi po njemu i komada ga. Šuti Europa, šuti svijet. Zar jedno dijete mora uskliknuti da je car gol?!“ (Tomaš, 2011: 14).

Već u prvim rečenicama možemo primijetiti da je Cvijeta sa svojih samo dvanaest godina potpuno svjesna svega što se oko nje događa u njenom voljenom ratom pogođenom i razorenom gradu. Primjećuje da nitko ne reagira ili se prave da

ne čuju i ne vide svakodnevne ratne strahote i stradavanja nedužnih ljudi. U prvome dijelu romana *Moj tata spava s anđelima* djevojčicu Cvijetu rat je gurnuo u mrak, u hladan i vlažan podrum gdje je s obitelji provodila sve više vremena. U tami i bez osnovnih životnih uvjeta (struje, vode i grijanja).

„Kad bi me tkogod upitao što je najgore na svijetu, odgovorila bih: nestanak struje. U kući imamo centralno grijanje na struju. Redukcije su česte, gotovo svakodnevne, pa se smrzavamo. Nakratko ostajemo i bez vode.“ (Tomaš, 2011: 18).

„U jedanaest sati 'došla' je struja: nakon pedeset sati.“ (Tomaš, 2011: 38).

„- Mama, molim te, dopusti da se nagledam svjetla, samo pet minuta neka gore sve žarulje – molila sam, ali nije me poslušala. Ako je sunce izvor života na Zemlji, tada je struja izvor života u kući.“ (Tomaš, 2011: 38).

Nova školska godina trebala je početi, ali je nastava odgođena do daljnjeg. Umjesto u školi, na ulici ili s prijateljima na igralištu, Cvijeta provodi sve više vremena u zatvorena u podrumu svoje kuće. S vremena na vrijeme čuju se sirene koje označuju uzbunu. Svakog dana strepi hoće li njena škola biti pogođena, a najviše ju brine školska dvorana za tjelesni odgoj koju su godinu dana ranije nanovo izgradili.

„Svakog dana strepim hoću li čuti da je oštećena i škola 'Anka Butorac' u koju idem. U VI b.“ (Tomaš, 2011: 18).

„- Cvijeto, danas je pogođena tvoja škola – bilo je prvo što je tata izustio kad se vratio s posla, s dežurstva. Nisam željela povjerovati... -Je l' i dvorana? – strepjela sam. Prošle godine izgradili su nam novu novcatu dvoranu za tjelesni odgoj. – Ona je najviše stradala – nije me mogao tata utješiti.“ (Tomaš, 2011: 33).

O svakodnevnim ratnim zbivanjima strahotama i stradanjima Cvijeta je najviše saznavala iz razgovora svojih roditelja i susjeda putem medija. Budući da struje većinu vremena nije bilo, televizor nije mogla gledati često. Kad bi nešto i uspjela pogledati, najčešće su to bili mučni i bolni prizori poginulih ljudi, razrušenih zgrada te izbjeglice

koje u sve većem broju odlaze iz grada, a na te prizore gotovo nitko nije mogao ostati ravnodušan, pogotovo ne dijete njezine dobi.

„Kako izgledaju kolone izbjeglica vidjela sam na TV-u, kad su iseljavali stanovnike Iloka. Ništa mučnije u životu nisam vidjela.“ (Tomaš, 2011: 20).

Zamjena za tu čarobnu kutiju bez struje, odnosno televizor bili su joj radio i tranzistor na baterije. Tranzistor joj je postao nova zabava, omiljena stvar koju je svakodnevno koristila.

„Uz Barbiku koju čuvam (prevelika sam da bih se igrala s lutkama), najviše volim tranzistor. Nikad ga nisam slušala, kao ni radio, ali sada shvaćam da je – super! Tranzistor je prava stvar. Legneš i utopliš se, zatvoriš oči i – slušaš.“ (Tomaš, 2011: 23).

Svakog tko se našao u ratu ili je svjedočio tim strahotama pa tako i Cvijetu mučila su pitanja poput ovog: „Zašto ljudi ratuju?“. No odgovor na to pitanje malo tko je znao. Odgovor na to pitanje Cvijeta nije nigdje uspjela naći. Ono što joj je znalo zaokupiti misli i barem nakratko je udaljiti od surove stvarnosti bila je briga o mačkicama Mimi i Kim, koje su joj susjedi (mladi bračni par) Reisner ostavili na čuvanju dok su oni u Njemačkoj. Ono što je Cvijetu jako pogodilo bilo je stradavanje njene vršnjakinje, trinaestogodišnje djevojčice Ivane Vujić. Cvijeta navodi kako do sada možda nije bila sigurna u to treba li zapisivati u svoj dnevnik sve svoje misli, osjećaje, ono što proživljava u sebi i sve ono što se događa njoj i njenim sugrađanima, odnosno pitala se treba li uopće išta pisati i nije bila sasvim sigurna u razloge pisanja, ali sada je ovim događajem – stradavanjem njene vršnjakinje koja je ubijena granatom „povod postao okrutno jasan“.

„Ali, jao! Lagali su nas, iznevjerili. Umjesto cvijećem zasuli su naša djetinjstva granatama. Mene, bezbrižnu djevojčicu koja im je vjerovala. Toliko vjerovala da se pred hicima niti sklanjati nisam htjela. Jer, kako bi čika Boro gađao mene, djevojčicu iz VI b koja je nosila cvijeće u njegovu vojarnu, rukovala se i ljubila s njim.“ (Tomaš, 2011: 31).

Bilo je i dana kada Cvijeta nije pisala zabilješke u svoj dnevnik. Ti dani nisu bili česti, ali bili su neizbježni. Sasvim je razumljivo da ponekad nije mogla i nije imala snage bilo što reći, odnosno napisati. Bilo je trenutaka kada je klonula duhom i osjećala se obeshrabreno, tužno, razočarano, bez snage i volje za bilo što, bez nade i vjere u bolje sutra, a sve zbog svih onih strahota i trauma koje je svakodnevno gledala, o kojima je slušala i s kojima se morala suočiti i prihvatiti ih. U tim trenutcima nestale su i riječi. Jednostavno nije imala snage uzeti olovku i papir i nešto napisati.

„Jučer nisam mogla napisati ni retka. Pokolebana sam, zašto uopće pisati kad... Ne znam zašto i tata stalno piše? Obuče tri veste, ogrne se budnom, navuče čizme na noge, a šubaru na glavu i uz svjetlo debele svijeće kuca na stroju...“ (Tomaš, 2011: 31).

Cvijeta je vjernica, katolkinja. U svojim dnevničkim zapisima često spominje Boga. U teškim trenutcima pouzda se u Njega, pronalazi utjehu u molitvi i razgovoru s Bogom. Vjeru i nadu ne gubi ni u najtežim trenutcima. Ne odriče se Boga i ne govori loše o Njemu čak ni kad joj se čini da nema izlaza, da nema pomoći i spasa u svemu t što se događa oko nje.

„Razmišljam o dragom Bogu kojemu se molim. Učili su me, na satovima vjeronauka, da je on svemoguć, da je LJUBAV.“ (Tomaš, 2011: 31).

„Ako on sve može, a ja beskrajno u to vjerujem, molim ga da sve što nam se događa, bude samo san. Dug, buncav i strašan, ali san poslije kojeg će doći spasonosno buđenje. On može izbrisati ne samo sjećanje na zločine u mom gradu i u mojoj domovini nego i same zločine – kao da se i nisu dogodili. On može učiniti da se nitko ničega ne sjeća, da živimo kao što smo do sada živjeli.“ (Tomaš, 2011: 32).

„Molim se u kući, prije spavanja. Šapućem kratke dječje molitvice kojima me baka učila: „Anđele čuvaru mili, svojom snagom me zakrili. Prema Božjem obećanju, čuvaj mene noću, danju...“ Izmišljam i neke svoje molitvice. Moj razgovor s Bogom. Monolog.“ (Tomaš, 2011: 42).

U svoj dnevnik djevojčica zapisuje ne samo sve ono što se događa oko nje, nego govori i o svojim strahovima, iznosi svoja razmišljanja, prepričava snove i svemu čemu se nada. Niz je stvarnih činjenica koje posve mijenjaju Cvijetine dotadašnje spoznaje, ona je – kao i mnogi njeni vršnjaci koji su se našli uz prvu crtu bojišnice – naprosto odrasla u nekoliko mjeseci! Umjesto Madonne, Michaela Foxa, Toma Cruisea i Alice Cooper djevojčica pamti imena legendarnih vukovarskih izvjestitelja: Josipa Estereichera, Siniše Glavaševića, Alenke Mirković i Vesne Vuković, a umjesto igre – čučanja u podrumu, strah, neizvjesnost (Hranjec, 1998: 126-127). Od okrutne ratne stvarnosti Cvijeta je bježala je u vlastiti svijet - u svijet mašte, igre i snova. Na taj način pokušavala je barem na trenutak zaboraviti na ono što se događa oko nje.

„Sklapam oči i igram se. Izmislila sam, samo za sebe, prodavaonicu snova. To je zgodna igra. Uđem u prodavaonicu snova i odabirem san po želji. Snovi su snimljeni na kazetama, s kratkim sadržajem na poleđini. Liježem na posebnu ležaljku i prodavač me uspavljuje. U snu mi pušta film koji sam željela: jednostavno ga uključim u moj san... Danas sam poželjela putovanje na Veneru. Što dalje od planeta Zemlje. U kratkom sadržaju pisalo je da je to fantastičan san, bez veze sa stvarnošću. Takav mi je i potreban.“ (Tomaš, 2011: 42).

Posebno je emotivan trenutak kada kod Cvijete u kuću dolazi iz susjedstva. djed s unučicom Mirticom kako bi nekoga nazvao na telefon. Cvijeta je za to vrijeme u svojoj sobi pričevala Mirticu. U razgovoru s djevojčicom Cvijeta ju je priupitala gdje su joj roditelji na što se djevojčica zbunila, ali je nakon kratke stanke odgovorila: „Mama je otputovala, a moj tata spava s anđelima.“ (Tomaš, 2011: 45). Drugom prilikom, kad je djevojčica došla u posjet Cvijeta joj je kako bi je malo razveselila darovala svoju barbiku jer je vjerovala da je potrebija njoj.

Cvijeti nedostaju svakodnevne aktivnosti i povratak u normalan život sa svim obavezama koje bi je dočekale. Nedostaje joj škola, prijatelji iz razreda, učitelji, nastava. Čezne za igrom na ulici i u parku, za boravkom na svježem zraku, u prirodi. Nedostaje joj normalno djetinjstvo – sloboda i sigurnost. Ratna svakodnevica zahtijevala je od nje da se povuče u sigurnost svoga doma, u kuću, često u hladan i mračan podrum.

„Nedostaje mi razred i školsko dvorište. Vika dječaka i smijuckanje djevojčica; juriš na izlasku iz zgrade (pa makar me dečki i gurali i vukli za kosu). Nedostaje mi igra na ulici, šetnja sa Zlaticom po parku i sunce, pa bilo i zubato. Zrak, pa bio i maglovit i jesenji.“ (Tomaš, 2011: 46).

Cvijeta zna što je „krmača“. Zna da je to avionska bomba teška 250 kilograma. To je činjenica koja zaprepašćuje. Jedno dijete, dvanaestogodišnja djevojčica poput nje zna koliko raketa stane u višecijevni bacač. Dijete tih godina trebalo bi imati i skupljati druga znanja. Trebala bi uživati u igri s prijateljima, radovati se, trčati i skakati, izlaziti s prijateljima (u park, na igralište), ići u kino ili u šetati gradom, jesti sladoled i uživati u svakom danu, razgovarati o prvim ljubavima, prvim poljupcima i imati neke puno ljepše i pozitivnije teme za razgovor od ovih koje im se same po sebi nameću.

„Danas sam se posvađala s Lukom, prijateljem iz razreda. Uvjeravao me da u višecijevni bacač stane 40 raketa, a ja sam tvrdila 32. Osam raketa u 4 reda. Dječak je pa misli da me može svemu naučiti.“ (Tomaš, 2011: 50).

Prvi dio dnevnika završava Cvijetnim saznanjem da je ratno stanje postalo ozbiljno te da će morati napustiti Osijek na neko vrijeme. Taj rastanak od roditelja i odlazak od kuće djevojčici je jako teško pao. Roditelji su je hrabрили i govorili joj da će sve biti u redu, da je već velika i da mora biti jaka i hrabra, iako ni njima nije bilo svejedno u tom trenutku. Majka je pokušavala biti jaka i skrivati suze, ali emocije su u takvim situacijama jače. Bio je to prvi puta da se Cvijeta razdvaja od obitelji na duži vremenski period. Njezino emocionalno stanje utjecalo je i na njeno fizičko zdravlje, a to pokazuje koliko su zaista rat i njegove posljedice bile strašne i pogubne, uključujući i one koji nisu bili izravno uključeni u borbe, a posebno za djecu.

„Moraš biti hrabra, mila – hrabrio me tata – ti si već velika djevojčica. Mama još uvijek nije mogla progovoriti. Sjela je na rub trosjeda i stezala rupčić u šaci. Hrabra sam, bit ću hrabra – izgovarala sam ono što je želio čuti jer nisam bila hrabra. Bila sam prestrašena, kukavica.“ (Tomaš, 2011: 65).

„Otišla sam u svoju sobu. Jako me steglo u grlu, u prsima. Legla sam na svoj krevetić, uključila tranzistor da ne čuju moj plač. Jecala sam glasno iako sam nastojala plakati najtiše što mogu. Poslije je došla mama. Sjela je uz mene i zagrlila me. I ona je plakala. Večerati nisam mogla, nisam bila gladna, a nisu me ni prisiljavali da jedem kao što obično čine. Legla sam rano. Noću sam se budila. Osjećala sam vrtoglavicu i mučninu. Jedva sam dospjela do kupaonice i povraćala.“ (Tomaš, 2011: 66).

Prije odlaska s roditeljima je morala otići kupiti stvari koje su joj nedostajale za put. Bilo je to prvi puta nakon dugo vremena da je išla u centar grada. Tada se sama svojim očima mogla uvjeriti u istinitost prizora koje je svakodnevno gledala na TV-u i u stvarnost i veličinu ratnih razaranja.

„U centru grada nisam bila valjda već dva mjeseca. Vidjela sam na TV-u i na novinskim fotografijama kako ga neprijatelji uništavaju, ali da je toliko razrušen nisam mogla vjerovati. Krovovi kuća bombardirani su, fasade najljepših zgrada oštećene gelerima granata i bombi. Izlozi trgovina porazbijani, novinski kiosci srušeni. Trg je bio posve pust.“ (Tomaš, 2011: 68).

Drugi dio pod nazivom *Sto Pinkafeldskih dana* počinje djevojčičinim dolaskom u austrijski gradić Pinkafeld. Ratna je stvarnost zamijenjena mirnodopskom sigurnošću, koja je, međutim i dalje praćena strahom i tjeskobom zbog članova obitelji koji su ostali na ratnim područjima, a tim se osjećajima pridružuje i čežnja za domom (Zima, 2001: 102).

Dolazak u Pinkafeld nikome od djece nije bilo lagan, pa tako ni Cvijeti. Neprestano čezne za domom, misli na majku i oca, želi im barem nakratko čuti glas. Jedino što je tješi jest činjenica da je na sigurnom, daleko od rata. Više ne mora stalno slušati mučne ratne priče i gledati strahote i razaranja koja su svakim danom bivala sve veća. Iako im je lijepo u Austriji ne mogu vidjeti i u potpunosti doživjeti svu ljepotu novog kraja jer tuga za zavičajem je veća. Gdje je srce, tu je i dom.

„Tijelom sam u Pinkafeldu, a duhom u Osijeku. Tek smo doputovali, a ja već razmišljam o povratku. Hoće li naše izbjeglištvo odista trajati samo nekoliko tjedana kako nam je obećano? Ispunjava me strepnja, od moje vedre prirode ni traga. Sreća

je ostala u Osijeku, Tek sjećanje na dane provedene u podrumu, na mrak ili svjetlo svijeće, na osječke nedaće, hrabri me da ustrajem.“ (Tomaš, 2011: 84).

Božić je dočekala u izbjeglištvu. Božić je inače za nju, kao i za mnoge druge lijep i radostan blagdan, ove godine mu se ne raduje. Ne osjeća mir i veselje, nego samo tugu u srcu. Dobili su zadatak napisati pismo Djedu Božićnjaku. Umjesto razmišljanja o mirnom i lijepom Božiću kod kuće sa obitelji, o tihoj i svetoj blagdanskoj noći, Djedici koji juri na saonicama noseći djeci darove. U njezinim su mislima bili ratni prizori. Umjesto škripe saonica čuje metalni zvuk tenkovskih gusjenica, a umjesto zvončiča zvuk granata. Rat je u potpunosti preokrenuo stvarnost.

„Umjesto simpatičnog djedice koji juri saonicama između zasnježenih borova i jela, u noći obasjanoj mjesečinom, vidjela sam mrke neprijateljske ratnike koji razaraju moj Osijek. Umjesto jedva čujne škripe saonica, čula sam metalni zvuk tenkovskih gusjenica, umjesto anđeoski nestvarnog zvuka zvončiča čula sam fijuk granata. Nemoguće mi je razmišljati o noći koja je tiha i sveta u kojoj nevjernici ne donose smrt djeci.“ (Tomaš, 2011: 88).

Dječacima u internatu rat je također teško pao. Svoje su nezadovoljstvo, ljutnju i netrpeljivost prema neprijateljskom narodu (prema Srbima) iskazivali na razne načine. Između ostalog, jednog prilikom na satu su išarali cijelu čitanku sa tekstovima na ćirilici. Učiteljica ih je mogla razumjeti u njihovom postupku iako ga nije opravdavala. Osim toga dječaci su voljeli slušati Thompsona i njegovu pjesmu *Bojna Čavoglave* te *Juru i Bobu*, ali i neke druge protuustaške pjesme. koristili su ih stari hrvatski pozdrav *Za dom spremni*. Isto tako neki od njih su koristili i stari hrvatski pozdrav *Za dom spremni*, koji je danas izričito zabranjen. U razgovoru s učiteljicom jedan je dječak izjavio:

„To je moj odgovor onima koji svakodnevno pucaju na mog brata koji je u hrvatskoj vojsci, zbog kojih sam ja morao napustiti Osijek, izgovorio je promuklo i okrenuo glavu. Gospođa učiteljica vratila mu je čitanku i zaključila pomirljivo da ovakve probleme treba prepustiti vremenu jer su danas kao živa rana. Ne treba ih dirati, ali liječiti ih moramo.“ (Tomaš, 2011: 91).

Cvijeta, boraveći u Pinkafeldu u molitvi traži snagu i utjehu. Odlazi u crkvu na svetu misu, čita Bibliju, a jednom prilikom odlaze i na križni put. Moli se dragom Bogu i Majci Božjoj. Vjerovala je svim srcem da čuju njene vapaje i molitve s njezinih usana, da će ih uslišati te da će joj dati potreban mir, hrabrost i snagu da izdrži sve. Želi da joj podare mir i u srcu, a ne mržnju prema neprijatelju.

„lako nisam majka, i ja se molim Majci Božjoj. Molim se da mi srce ne ispuni mržnja i da ne prezrem dojučerašnje prijatelje i prijateljice druge vjere, da moja ljubav bude veća od zla koje su nam nanijeli njihovi očevi i braća.“ (Tomaš, 2011: 108).

Važan događaj u romanu predstavlja i trenutak kada Cvijeta dobiva svoju prvu menstruaciju. Roman na taj način prati osim emocionalnog i njeno fizičko, odnosno biološko sazrijevanje kada iz djevojčice postaje žena. Prije se tome radovala i jedva je čekala trenutak da i ona prvi put dobije menstruaciju. Bila je ljubomorna na svoje prijateljice iz razreda koje su je već dobile i hvalile se time, no sada joj to nije bilo drago. Nije željela odrasti. Nekako joj je sada to prebrzo došlo. U tom za nju velikom i važnom trenutku bila je daleko od mame. Mama je u isto vrijeme bila sretna i ponosna na nju, ali i tužna jer nije mogla biti uz nju kada joj je bila najpotrebnija. Odrastanje i sazrijevanje time u ovom dijelu romana dobiva svoj vrhunac.

„Mama, šapnula sam u slušalicu, „dobila sam je!“ (...) „O, moja velika djevojčice“, raznježila se mama, „toliko sam željela da u te dane budem s tobom... da ti pomognem...“ zaplakala je.“ (Tomaš, 2011: 101).

Drugi dio romana završava saznanjem da se ratno stanje smirilo i da se mogu vratiti svojim kućama. Dok su se druga djeca radovala i od sreće nisu mogla spavati noć prije povratka Cvijetu je nešto mučilo. Bila je sretna zbog povratka kući, ali u isto tužna i zabrinuta. Strah ju je prizora koji će zateći. Hoće li biti njene kuće? Kako izgleda voljeni grad u ruševinama?

U završnom, trećem dijelu romana *Mir, ali rat* Cvijeta je nakon 100 dana provedenih u izbjeglištvu ponovno u svom rodnom Osijeku. U trećem dijelu dnevnika vidljiv je Cvijetin napor da se zadrži u neodređenom stupnju između djetinjstva i mladenaštva, da usprkos ratu odgodi svoje odrastanje i sazrijevanje. Rat je potiče na

razmišljanje o društvenom uređenju svijeta, o smislu života, o mogućnostima emocionalnog preživljavanja i ne prepuštanja mržnji u uvjetima koji je potiču i sličnim problemima koji, modificirani, prate adolescenciju i u mirnodopskim uvjetima (Zima, 2011: 102,103). Kako objašnjava Zima (2011: 149) rat te probleme čini nerazumljivima, nedokučivima i teškima, posebno jer ih djevojčica proživljava u kućnom skloništu, u stalom stanju tjeskobe, napetosti i straha koji nakon godinu i pol više nije strah od smrti nego strah da takvo neizdrživo stanje neće prestati.

„Osjećam da naglo odrastam i nesretna sam zbog toga jer ne želim odrasti. Svijet odraslih je užasan i plaši me. Želim svijet priča i bajki. Želim ostati Petar Pan u Kensingtonskom perivoju, a ne djevojčica Wendy u Osijeku.“ (Tomaš, 2011: 124).

Prolazeći kroz grad u šetnji s tatom, prizor koji je vidjela – grad u ruševinama – zaprepastio ju je i rastužio. Tata ju je pokušavao utješiti objašnjavajući da nije važno što je izvana, jer grad će se obnoviti. Puno je važnije u kakvom su stanju ljudi. Kako kaže Siniša Glavašević: „A grad, za nj ne brinite. On je sve vrijeme bio u vama. Samo skriven. Da ga krvnik ne nađe. Grad – to ste vi.“¹

„Mala moja, tumačio je tata, što nije oštećeno izvana, oštećeno je iznutra, u dvorištima i vrtovima. Izvana vidimo samo polovicu ruševina. Kuće su srušene iznutra ili su oštećene, kao i mi. Eto, živi smo, krećemo se... Ako i nismo ruševine, načeti smo, uzdrmani smo. Izbačeni smo iz ravnoteže. Mi smo danas drugi ljudi, zaključio je.“ (Tomaš, 2011: 127,128).

Iako se ratno stanje iz dana u dan sve više smirivalo bilo je potrebno dosta vremena da se ljudi vrate normalnom životu. Cvijeta se i dalje boji, osjeća tjeskobu, napetost i nesigurnost i pazi na svaki korak. Bori se emocionalno i psihološki. Neke svakodnevne aktivnosti za nju su izvor stresa i izazivaju osjećaj straha i nelagodu. Iz ovog primjera možemo vidjeti kakve posljedice rat ostavlja na ljude i kako ratne situacije u potpunosti mogu preokrenuti ljudski život.

¹<https://www.scribd.com/document/434297046/Sini%C5%A1a-Glava%C5%A1evi%C4%87-Pri%C4%8De-Iz-Vukovara> Pristupljeno: 7.5.2024.

„Bojim se od ranog jutra do kasne noći. Trzam se u snu i buncam nerazumljive riječi. Bojim se po cijeli dan. Bojim se da neću moći mirno doručkovati, da ću morati u podrum, da će nestati struje i da ću ostati sama u mraku. Bojim se otvoriti vrata poštaru. Bojim se izaći na ulicu i do najbližeg kioska. Bojim se išetati u vrt i ubrati cvijeće za vazu. Bojim se nahraniti Mimi i Kima koji mi dolaze na terasu pred vrata.“ (Tomaš, 2011: 152).

A dnevnik Cvijeta završava vapajem: „*Neka nam Bog pomogne!*“ (Hranjec, 1998:127). Roman završava u lipnju 1992. kada se stanje skoro potpuno smirilo. Danima se nisu čule granate. Nastava je također počela, iako prema modelu 20%. Osječani se polako vraćaju u grad, svojim kućama. Ljudi koji su već tamo trude se vratiti svojoj svakodnevici te ponovno uspostaviti koliko-toliko normalan život.

„Pozicija dječjeg lika u Tomaševu je romanu zanimljiva zbog toga što Cvijeta govori o sebi i nema posrednika, a dnevnički zapisi sugeriraju odsutnost cenzure“ (Zima, 2011: 149). „Simulacijom tinejdžerskog dnevnika u ovom je slučaju izbjegnuta posredna pripovjedna instanca, koja bi pokušavala tumačiti ili interpretirati dječji lik, a uz emocionalno odrastanje i sazrijevanje, uvjerljivost se pokušava postići i zapisima o djevojčičinom biološkom odrastanju, njenoj prvoj menstruaciji, buđenju interesa za seksualnost i čežnje za zaljubljenošću“ (Zima, 2001: 103). Kako navodi Zima (2001: 103) „ovo djelo je najbolji primjer rata kao sazrijevanja u prozi o Domovinskom ratu: ona nije od rata zaštićena, ona zaista živi s ratom kao neminovnom pozadinom, kao neizbježnom opasnošću, i takva je situacija, kao prvo potiče na zapisivanje vlastitih razmišljanja, a zatim i oblikuje njena razmišljanja od kratkih dječjih zapisa do promišljanja vlastite uloga u svijetu i spoznaja o vlastitom sazrijevanju“.

6.3. Maja Gluščević: Bijeg u košari

„Maja Gluščević rođena je 6. siječnja 1932. godine u Zagrebu. Na Filozofskom fakultetu u Zagrebu upisala je 1950. godine studij anglistike i germanistike“ (Gluščević, 2009: 127, 133). Godine 1980. počinje s pisanjem romana za djecu. Gluščević (2009: 137) ističe kako voli životinje te su zbog toga psi, medvjedi i vjeverice postali junaci u njezinim romanima.

Njezin prvi roman samostalni roman nosi naslov *Bundaš iz petog b* (1987.) Nada Kujundžić u članku *Književnost i dijete* (2015: 29) navodi da su upravo ratna stradanja potaknula Maju Gluščević na pisanje romana *Bijeg u košari* (1992) i *Ivin Vučko* (1995.). Ostala djela su roman *Neman u gradskom parku* (1995.), autobiografsko djelo *Odrastanje* (1995.), *Priča o tatinoj vjeverici* (1998.). Osim animalističkih obrađuje i kriminalističke teme pa tako imamo romane *Tko je oteo Dolores* (1998.), *Tajna Tihe uvale* (2004.), *Tajanstveni svjetionik* (2005.) i *Lovci na potonulo blago* (2007.). Romani koji odudaraju od svih ostalih su *Opasan izlet* (2009.) i *Doričin dnevnik* (2011.). „Kao što je vidljivo iz navedenog najveći dio opusa Maje Gluščević čini upravo animalistička proza“ (Kujundžić, 2015: 29, 30).

„U romanima Maje Gluščević reinterpretera se motiv prijateljstva djeteta i životinje, koji je bio izrazito popularan i u dječjoj prozi koja je tematizirala Drugi svjetski rat. U romanu *Bijeg u košari* riječ je o dječaku Jerku i magarcu Sivku“ (Zima, 2011: 147). Kako ističe Hranjec (1998: 113) „autoricu znamo kao vrsnu spisateljicu animalističkih djela. A tu njenu sklonost u ovoj prigodi ne ističemo uzgred: glavni je junak, pored dječaka Jerka, magarac Sivko, najpametniji, najlukaviji i najhrabriji magarac na svijetu“.

„Tovar je inače sinonim za tvrdoglavost pa i glupost; ali rat je pokrenuo i ovu domaću životinju, koja u košari na svojim leđima iznosi mališana iz sela u koje ulaze pijani kardaši. Oblikuje se u Maje Gluščević rado korišten motiv prijateljstva djeteta i životinje, bliskost u nevolji, međusobno razumijevanje, razgovor „nemuštini“ jezikom. A to zbližavanje još više pojačava doba neljudskosti, kad se mali i nemoćni stisnu jedni uz druge, kad traže malo topline i pomoći (Hranjec, 1998: 113-114).

„Jerko je prislonio svoju plavu kuštravu glavicu uz Sivkov vrat i tiho mu šapnuo:

- Nemam nikoga osim tebe!

Sivko je osjetio toplu skrb za to malo ljudsko stvorenje, nemoćno da se brine o sebi. Pogledao ga je onim svojim krupnim sjajnim očima kao da mu želi reći:

- Ne brini! Nas dva i gora zelena“ (Hranjec, 1998: 114)!

„U središtu spisateljičina interesa je i ovdje prisnost djeteta i životinje, ljubav svakodnevno potvrđivana; u ratu pak u posve novoj šokantnoj stvarnosti ona se još jače iskazuje i učvršćuje“ (Hranjec, 1998: 114-115).

„Jednostavnost rečenice, lirizam iskaza, rat viđen očima zbunjenog, smrtno preplašenog mališana, apoteoza animalnom svijetu – to su neke odlike *Bijega u košari*. Djelo nije opterećeno ni tezom ni možebitnom patetičnošću nad dječjom nesrećom „(Hranjec, 1998: 115) Kako ističe Pilaš (1993: 35) „to je jedna od najtoplijih priča o ratu“.

Dječak Jerko živio je u jednom selu sam sa bakom. Roditelji su zbog posla bili u Njemačkoj. O njemu se brinula baka. Neprijatelji su počeli pucati na njihovo selo i približavati im se sve više. Ljudi odlaze, bježe iz svojih domova sa najosnovnijim stvarima. Baka je spremila Jerkove stvari i zamolila jednu mladu ženu koju je poznavala neka povede i njenog unuka Jerka. Međutim, Jerko nije htio otići i ostaviti baku. Sakrio se u štalu. Dječak i magarac Sivko kroz putovanje su se jako zbližili i povezali. Jerko je često ponavljao: „Ti i ja, i gora zelena!“, znao je da sada nema nikoga osim njega. Ono što je najljepše kod njega je da igra ne prestaje pa ni u takvim trenucima. Jerko kroz igru i pustolovinu prolazi kroz rat.

Ovo djelo pravi je primjer dječjeg romana o Domovinskom ratu u kojem je stil pripovijedanja rat kao pustolovina. Stil pisanje je jednostavan. Rečenice su kratke i jasne. Glavni lik je dječak Jerko koji rat doživljava kao pustolovinu. Već nam i sam naslov romana otkriva o čemu je riječ u djelu. *Bijeg u košari*. Jerko u košari na svom magarcu Sivku putuje, bježi dalje od rata. Na putu prolaze razne pustolovine i opasne situacije, ali uvijek se izvuku iz njih. Jednog jutra dječaka u vinogradu pronalazi hrvatski vojnik i šalje ga na more. Ondje po njega dolazi njegov otac. Zajedno provode još neko vrijeme u Rijeci dok se situacija ne smiri, a potom se vraćaju kući u selo. Na samom kraju romana i magarac Sivko se vraća kući. Tužna je samo sudbina bake koja je nažalost poginula. Ono što je razveselilo dječaka je Božić koji je na kraju proveo sa svojom obitelji u novoj kući kako mu je otac i obećao prije rata.

6.4. Mladen Kušec: Ubili su mi kuću

Pjesnik, pripovjedač, književnik, publicist i novinar Mladen Kušec rođen je u Zagrebu 24. veljače 1938. godine. U rodnome gradu pohađao je osnovnu školu, gimnaziju, a nakon toga i Filozofski fakultet na kojem je 1963. diplomirao jugoslavistiku. Nakon završenog fakulteta radio je od 1963. kao novinar na nekadašnjem Radio Zagrebu. Osmislio je i ostvario brojne emisije (*Tonkica Palonkica*

frrr..., *Patuljci pojma nemaju*, *Bijela vrana*, *Hihotići* i dr.) koje su stekle veliku popularnost među djecom, mladima i odraslima. Posebno mjesto zauzimaju njegove dokumentarne radio drame koje su emitirane na Trećem programu Hrvatskog radija: „Gospodin Fučić“, „Stolac“, „Gospodar otoka“, „U Tadijanovića kući“, „Tri godine od prve stote“ i druge. Od 1989. do 1994. godine imao je funkciju urednika Obrazovnog programa na Hrvatskom radiju, a nakon toga je godinu i pol obnašao dužnost urednika na Radio Sljemenu.

Njegov je književni rad, pjesništvo i proza, bio posvećen djeci i mladeži. Vlastitu prvu knjigu pod nazivom *Dobar dan* objavio je 1971. godine. Djela su mu urbana, često smještena u zagrebačku sredinu, gdjekad i s autobiografskim elementima (*Krijesnice predgrađa*, 1994). Njegove pjesme i prozu povezuje prožetost humorom te jednostavno progovaranje o temama zanimljivima djeci. Najbolje su mu one knjige u kojima se uobličava tzv. filozofija djetinjstva (*Plavi kaputić*, 1974) te dječje ljubavne pjesme (*Volim te*, 1973). Autor je i brojnih slikovnica za djecu te je objavio knjigu o Domovinskome ratu u Hrvatskoj pod nazivom *Ubili su mi kuću* (1991). Od brojnih književnih djela koje je objavio uključujući četrdesetak knjiga pjesama, romana i slikovnica najistaknutiji su: slikovnice: *Brojite s nama* (1967.), *Moja zemlja* (1980.), *Čokolada* (1989.), *Tajna desne ruke* (2003.), *Dječak koji je sanjao najljepše na svijetu* (2007.), *Bicikl* (2009.); pjesme: *Volim te* (1974.), *Proljetne boje* (2003.), *Pitalice skitalice* (2004.), *Priče koje se vole smijati* (2012.); romani: *Plavi kaputić* (1974.), *Donatela* (1989.), *Slijedi me* (1989.), *Mama, tata i ja* (1992.), *Krijesnice predgrađa* (1994.), *Zagrlj me* (2002.), *Pijetao koji je pao s neba* (2004.), *Miris tajne* (2005.); te priče: *Joj* (1986.), *Potruga za Bijajom* (2005.), *Male zvijezde* (2006.).

I kad je pisao i kad je razgovarao s djecom, njegova su tema bili djevojčice i dječaci, mame i tata, koji nikad nemaju vremena za sebe. Kroz šalu, smijeh ili zanimljivu priču, pokušavao je djeci i odraslima pomoći da nađu sebe, da prepoznaju sve one čari života oko sebe i čuvaju sve dobro među ljudima i u prirodi koja ih okružuje.² Uz pomoć svojih radio i TV emisija te književnih djela nastojao je pridonijeti boljem razumijevanju i snalaženju djece i roditelja u svakodnevnim izazovima koje život stavlja pred njih. Njegove misli iznesene kroz rečenice i stavljene na papir uvijek

²<https://zadovoljna.dnevnik.hr/clanak/lekcije-mladena-kuseca-deset-malih-zivotnih-mudrosti-za-sve-generacije---626626.html> Pristupljeno 4.6.2024.

su bile izrečene s mudrošću, ostavljajući nam vrijedne citate kao male životne lekcije i mudrosti koje će se još generacijama pamti i prenositi.

„Poneke riječi bi bile nazubljene i oštre kao pile, a poneke meke poput svile. Riječi zaista ima raznih: prepunih doživljaja i – potpuno praznih.“

„Svake večeri ljudima oko sebe treba poželjeti „laku noć“. Ne zbog običaja, već zbog prijateljstva. (Prijateljstvo, upamtite, ima veliku moć).“

Osim kao publicist, književnik, urednik na radiju i televiziji. Kušec se okušao i u kazalištu. Njegova predstava Lili i Vili ili... uspješno se dugo izvodila, kao i druge njegove predstave: Volim te (prvi mjuzikl za djecu), Zašto gnjaviš malo dijete?, Zakopano blago, HAKove zgrade, Spas na 93 ili Priča o vatri, Čudo u ormaru i Veliki bal.

Mnoge generacije odrastale su uz lik i djelo Mladena Kušeca. O tome koliko je bio uspješan u svemu onome što je radio svjedoče i brojne nagrade i priznanja koja je dobio tijekom života. Dobitnik je brojnih velikih i značajnih književnih nagrada i priznanja. Za svoj novinarski rad dobio je najveću nagradu Hrvatskog novinarskog društva Zlatno pero, na HRT-u dobio je nagradu za životno djelo Ivan Šibl, Večernjakovu ružu za radijsku osobu godine, nagradu za životno djelo Otokar Keršovani Hrvatskog novinarskog društva te brojne druge.

Preminuo je u Zagrebu 2. studenoga 2020. u dobi od 83. godine

Nedugo nakon početka ratnih sukoba na području Hrvatske, Zagrebačka izdavačka kuća „Mladost“ dala je 1991. inicijativu za pokretanje biblioteke pod nazivom *Ratna vjeverica*. Prva knjiga u toj biblioteci bila je djelo Mladena Kušeca *Ubili su mi kuću* (Hranjec, 2009:160). Dotadašnja biblioteka Vjeverica bila je vrlo uspješna, a neka od njezinih do tada najpoznatijih izdanja bila su djela *Mali princ*, *Petar Pan*, *Šegrt Hlapić* i *Koko*. Na samome početku djela *Ubili su mi kuću* urednica Vera Babić objašnjava kako je i iz kojih razloga dotadašnja biblioteka promijenila naziv u *Ratna vjeverica*. U predgovoru se urednica posebno obraća malim čitateljima, odnosno djeci riječima punim podrške i razumijevanja:

„Draga djeco,

Danas, u teškim i dramatičnim trenucima naše domovine Hrvatske, u kojoj se vozi bezumni rat, vaša je igra naglo i okrutno prekinuta. Želja nam je da knjiga bude i nadalje vaš najdraži prijatelj, ma gdje god se nalazili, u skloništima, zbjegovima, izvan

domovine. Zbog toga smo započeli objavljivanjem knjiga pod nazivom *RATNA VJEVERICA*. Ona će vas hrabriti, pomagati vam da ne zaboravite na leptire i vjeverice i pripremite se za vrijeme kad ćete opet moći nastaviti sa svojim bezbrižnim igrama.“ (Kušec, 1991:5).

Ovo djelo svoja je izdanja imalo i na engleskom jeziku, a sve to kako bi i svijet mogao čuti vapaj nevine dječice, vidjeti strah u njihovim očima, patnju i bol ljudi te biti upoznat sa svim strahotama koje su se događale pod opsadom na području Hrvatske tijekom Domovinskog rata. Na taj način, kroz ovo djelo ostale na papiru zapisane i zauvijek zapamćene sve strahote koje su djeca i odrasli proživjeli za vrijeme rata.

„Knjiga će biti objavljena i na engleskom jeziku kako bi svijet upoznao dio bezumlja nad vama, djevojčicama i dječacima i kakav je taj rat u očima djece.“ (Kušec, 1991:5).

Nije posrijedi roman nego zbirka reporterskih zapisa dječjih impresija o ratu. Oni o „kojima se govori“ ili koji govore o sebi su autor, kolegica s Hrvatskog radija Nela Čurčić i djeca iz Dubravica, Lišana Ostrovičkih, Dobre Vode, Lukšića i Prisole u njihovih „pet dana stradanja“ (Hranjec, 2009:161). U djelu se govori o samom početku Domovinskog rata u Hrvatskoj, odnosno o početku srpske agresije, kada su stanovnici gradova i sela uz prvu crtu bojišnice bili prisiljeni napustiti svoje domove kako bi se spasili od zločinaca koji su nemilosrdno i hladnokrvno uništavali kuće, škole, bolnice, crkve i sve drugo što im se našlo na putu. Naslov je knjige slikovit: kuća je djetetu živo biće, ona mu je dom, dakle svetinja, kao svakome Hrvat. Barbarima nije i zato je ruše, „ubijaju“ (Hranjec, 2009:161). Dom kao mjesto u kojem se čuvaju uspomene. Mjesto u kojem su usađeni tragovi našeg života, uključujući radosti i boli, sreću i tugu, smijeh i suze, očaj i nadu. Dom kao mjesto u kojem sve počinje i završava.

Ubili su mi kuću nije klasično oblikovano djelo. Osim što se ističe po tome što nema fabule već je ovo djelo oblikovano kao niz zabilješki vezanih uz ratna događanja koja je Kušec počeo slagati 18. rujna, a dovršio 8. listopada 1991., a ističe se i po tome što u njemu nema ni klasično oblikovanih likova. U knjizi možemo pronaći raznovrsne oblike, uključujući pisma i pjesme djece koja su iz prve ruke svjedočila ratu. Također, tu su i grafički oblikovana izvješća (otpusna pisma i dokumenti) s imenima iz bolnica o pacijentima, ranjenima i preminulima, fotokopije novinskih naslova i članaka te prije svega mnogo dječjih crteža s ratnom tematikom kojima su ti mali, naivni i nevini svjedoci rata htjeli prenijeti svoje emocije - strah, zabrinutost,

tjeskobu, tugu, ali i nadu da će rat prestati i da će opet moći imati normalno djetinjstvo te ljubav prema svojoj domovini. Djelo je ratna slikovnica, dakle knjiga u kojoj ravnopravno opstoje tekst i slika, nadopunjavajući se i pojašnjavajući. Knjiga tako zahtijeva prosudbu i likovnog stručnjaka i pedagoga o vizualnom dječjem doživljaju rata (Hranjec, 2009:161). Slika govori više o 1000 riječi, a ovo je djelo i pravi dokaz tome. Dječji crteži koji se nalaze u djelu najčešće prikazuju kuću odnosno obiteljski dom, tenkove koji ulaze u sela i gradove, kuće u mjestima gdje su nekoć živjeli s obitelji, crkve, zrakoplove koji bacaju granate, golubove s grančicom koja simbolizira mir te crteže sa zastavom Hrvatske. Drugi, tekstualni dio, sastavljen mozaično, ne nosi nikakvu tezu. On je naprosto registracija strahota u djetetovoj psihi. Premda, i to je svjedočenje o kulturi jednog naroda, kulturi koja ne uzvraća mržnjom, nego se uzdiže iznad zla – molitvom, za sebe i za neprijatelje (Hranjec, 2009:161).

Ubili su mi kuću svojom strukturom oponaša radijski medij. Knjiga je koncipirana na sličan način kao i Kušecove radijske emisije: urednik, pod čijim je imenom knjiga objavljena, djeci daje prostor da ispriopovijedaju ili na koji drugi način (likovno) izraze svoju patnju, strah i tjeskobu., to dokumentira izvornim i službenim dokumentima iz bolnica ili škola u ratnim područjima te daje svoj komentar onome što je dobio, ali u to upliće i vlastite doživljaje i neugodno iskustvo rata (Zima, 2001:99). Djeca otvoreno i glasno progovaraju o svojim sudbinama. Svoje tužne sudbine i unutarnje osjećaje iskazuju kroz tekst i crtež. U njihovim se tekstovima prepoznaje priličan utjecaj medijske slike rata kakvoj su u to vrijeme bili izloženi (u sintagmama, imenima, sintaksi i leksiku), ali se, jednako tako, u jednom dijelu dječjih priloga osjeća i snažan izvorni glas malih stradalnika, koji mucavo, nesigurno i nespretno iznosi vlastite doživljaje i spoznaje (Zima, 2001:99).

Svoj tekst Mladen Kušec započinje riječima koje je početkom rujna 1991. u mikrofon izgovorio desetogodišnji dječak iz Ličana Ostrovičkih. Njegovu priču slučajno je zabilježila jedna žena koja je tada ljetovala na otoku Murteru sa svojom djecom. Tom prilikom susrela se s izbjeglim djevojčicama i dječacima te je imala priliku iz prve ruke čuti najtužnije istinite priče o strašnim ratnim zbivanjima kojima su svjedočila ova nevina dječica.

„U 5 sati ujutro bacili su granate na crkvu i oštetili su crkvu i zvona i fratar je izletio iz crkve i pogodila ga je granata. U glavu i poginuo je i više nema ništa. Onda su u 10 sati prvo utekli oni iz Varoša i da nismo vidili jednoga što je prolazija kraj naše

kuće ne bi ni mi otišli. A da nije bilo babe Marte... ona je bila u Varošu i rekla da idemo ća jer ako ne odemo da će srušiti selo. I onda smo mi otišli autobusom i došli smo u Šibenik i onda smo iz Šibenika došli ovdje. Moj tata je kod kuće u Lišanima. Čuva selo mitraljezom.“ (Kušec, 1991:15-16).

Autor zatim zapisuje doživljaj rata dječaka Stipe iz Lišana Ostrovičkih. Maleni Stipe, kao i mnogi drugi morao je bježeći od rata napustiti svoje rodno selo. Iako mu je lijepo tamo gdje su ih smjestili i osjeća se sigurno, ali i sretno jer su ih dobro prihvatili, istovremeno osjeća i tugu. Nedostaje mu njegov dom, ali i otac koji je morao ostati braniti selo te bolesna baka koja nije htjela napustiti Lišane.

„Bila je srida. Ja sam se probudio kada je prva granata pala, ona je mene probudila. Ja sam izašao na taracu i tata je vikao da salazim dolje da me ne bi pogodilo. Ja sam sašao. Došao mi je stric sa posla i otaj autobus koji je njega dovezao nam je javio da dođemo na autobusnu stanicu i da uđemo u autobus. Jedna je žena bila koja je rekla da će se javiti miliciji i da će oni odrediti gdje ćemo ići. Odredili su nas u Cvjetni dom, u starački dom. I tamo smo ošli i bili smo nekoliko dana i dobili smo vijest da ćemo ići u Jezera. Ošli smo u Jezera, u naselje kamp Lovišća i tamo su nas dobrovoljno primili i sad smo tamo. Kupamo se, sretni smo, a naši očevi, zapravo tate, ostali su u Lišanima da brane selo. Oni su na onim glavnim kamenima i tu imaju oružje i brane se od srpskih terorista. Ovdje mi je lijepo ali sa sam u Lišanima gonio bih svoju kravu i igrao bih se. Sada kravu čuva otac, kad nije na straži.“ (Kušec, 1991:18).

Desetogodišnji dječak, učenik 4. razreda osnovne škole iz Lišana Ostrovičkih, Neven, umjesto opisivanja svoje boli, tuge, straha i zabrinutosti piše Molitvu za svoju domovinu te kako navodi Stjepan Hranjec (2009:161), na taj način ne uzvraća mržnjom, nego se uzdiže iznad zla – molitvom, za sebe i za neprijatelje. Kroz nju, dječak izražava svoje najdublje osjećaje i sve ono što mu u tom trenutku leži na srcu. Ta se molitva pojavljuje tri puta u djelu.

„Ja molim svim srcem svojim Gospu da sve ljude hrvatske sačuva smrti i pakla. Molim te, da Hrvatska sva sja u zlatu. Molim da sva djeca budu sretna. Molim te. Gospe, daj mome tati u selu mir. Molim te, umiri srpski narod od prokletosti. Molim te. Gospe, pomози mi.“ (Kušec, 1991:20, 33, 59).

Kušec se dotiče i budućnosti koja je zasad još uvijek neizvjesna. Neće biti lako ni kada rat prestane te kada se ljudi vrate u svoje gradove i sela. Tek tada ih čekaju pravi izazovi i naponi da vrate što je prije moguće život u normalu.

„I dok slušam ovu molitvu, znam u srušenim će Lišanima zajedno s molitvom ovaj dječak, i svi dječaci i djevojčice, barem sljedećih pedeset godina umjesto lego kockica slagati svoje kamenje, svoje kuće, vrtić, školu, crkvu, svoj život. Posjećivat će hrvatska groblja ili će na livadama i njivama, na raskrižjima, pred školom, crkvom, paliti svijeće da se svi koji prođu poklone sjenama palih za slobodu domovine Hrvatske.“ (Kušec, 1991:21).

Djevojčica Kata iz Dubravica, učenica 6. razreda osnovne škole opisuje svoje selo gdje živi. Suznih očiju, šapuće mala Kata o onome što ih je snašlo. Srušili su joj kuću u kojoj je živjela zajedno sa svojom obitelji. Tim činom oduzeli su joj ono najvrijednije – dom. Jedino mjesto na svijetu gdje se do tada uvijek osjećala sretno, sigurno i zaštićeno. To ih je sve jako pogodilo i rastužilo.

„Moje selo nalazi se poviše Skradina, Dubravice. Smjestilo se na brežuljcima iznad rijeke Krke. Zadnja vremena u mom selu tugujemo od žalosti. Zadnjih petnaestak dana ljudi su se iseljavali kod svojih prijatelja i rođaka. I moja obitelj tuguje od žalosti jer su nam srušili kuću.“ (Kušec, 1991:22).

Mnogo obitelji je u sličnoj ili istoj situaciji kao i njezina. Kata govori kako nitko ne bi trebao potiskivati emocije, skrivati tugu, strah, patnju, muku, bol ili gorčinu, nego upravo suprotno. Treba naglas govoriti kako bi se čulo za njih, da ih čuju drugi ljudi, narodi, državnici, ali i cijeli svijet i vide svo zlo koje im se u tom nemilosrdnom ratu nanosi. Time bi možda postali svjesni njihovih teškoća i borbi kroz koje svakodnevno prolaze.

„Plačite nesretni, govorite jasno i glasno tko je kriv, neka vas čuju gluhi državnici da se ne bi nikad više dogodilo da neki drugi, jednako gluhi i nepažljivi ponove to isto s njihovom djecom.“ (Kušec, 1991:23).

Autor, Mladen Kušec vraća se u sjećanje kada su u studiju Hrvatskoga radija u emisiji gostovali borci iz Vukovara. Dva mladića Stipo i Stjepan ili kako ih on naziva dva „stara borca“. Iako su bili mladi ponašali su se odraslo i zrelo. Unatoč tome što su bili svjedoci strašnih zlodjela nije ih preuzela mržnja ili neki drugi negativni osjećaji poput želje za osvetom.

„U Gardi, u obrani Hrvatske, ta dva dječaka od početka su ovog strašnog rata pa su zato, kažu, stari borci. A zajedno imaju tek četrdesetak godina.“ (Kušec, 1991:25).

Vozeći se prema studiju kroz ulice grada Zagreba zamijetili su bezbrižnost ljudi, mir, sigurnost i sasvim normalan život daleko od rata, no to ih nije dotaklo bili su sretni jer barem ovdje nema rata i opasnosti. Naprotiv bili su puni energije i života. Krasila ih je velika hrabrost, odlučnost vedrina, ali i optimizam.

„Očekivao sam da će se naljutiti, da će reći nešto ružno o na prvi pogled bezbrižnim ljudima što šeću, žure ili mirno sjede i sunčanom Zagrebu. A oni, onako mladi, a „stari borci“ bili su zadovoljni i sretni da još postoji i takva njihova Hrvatska.“ (Kušec, 1991:25).

Na ulazu u studio odbili su ostaviti svoje oružje. Otkako je počeo rat nikada se nisu odvajali od njega. Ti mladi dečki bili su puni energije i života. Krasila ih je velika hrabrost, odlučnost vedrina, ali i optimizam.

„Bili smo na ratištu u Vukovaru, čuli poruku Vukovara „Volimo Hrvatsku i Vukovar neće pasti“. Vjerovali smo Vukovaru i brojnim hrvatskim selima koja neće pasti i prenijeli to kao poruku, poruku djevojčica i dječaka iz Lišana, Dubravica...“ (Kušec, 1991:26).

Za svojom domovinom, svojim rodnim krajem, selom i kućom tuguje i djevojčica Maja, učenica 5. razreda osnovne škole iz Dobre Vode. Nikada nije mogla ni zamisliti da će jednoga dana zbog rata morati otići.

„Moja je domovina počela biti puna ruševina. U mojoj domovini počelo je biti puno drugačije negoli je itko pomislio. Nikad nisam mislila da ću otići od moje kuće. Ja ipak mislim da će moja domovina biti slobodna i samostalna. Ja kad sam pošla iz moga sela bilo mi je vrlo tužno.“ (Kušec, 19991:34).

Svoja pisma pišu također i Jole (14 godina) iz Cerića, Ratko (10 godina) iz Vukovara, Tanja (14 godina) iz Kostajnice, Marko (10 godina) iz Zagreba, Suzana (13 godina) iz Petrinje, Ivana (14 godina) iz Pariza te Martin (13 godina) iz Sunje. Iako nisu u krajevima gdje je rat, suosjećaju sa svojim vršnjacima.

Četrnaestogodišnji dječak Jole iz Cerića, iako već pomalo iscrpljen i uz osjećaj slabosti i nelagode nalazi dovoljno snage za sve što ga tek čeka. Napadi su bili toliko

česti da ih se već moglo predvidjeti. Nisu ga prestrašili niti obeshrabrili. Svim srcem voli svoju domovinu Hrvatsku, svoj grad i ne želi ih ni pod koju cijenu napustiti.

„Grč u želucu popušta kad izlazim iz sobe, ali samo do idućih vijesti. Već znam redoslijed napada: crkva, bolnica, škola... Nikad u meni neće ubiti ono što osjećam za Vinkovce – za Hrvatsku. Ja ostajem tu u Cerićima i moj brat Ivan i sestra Ana. Umjesto na „Vinkovačkim jesenima“ mi dežuramo svake noći do 1 sat.“ (Kušec, 1991:39).

Četrnaestogodišnja djevojčica Tanja iz Kostajnice ljubomorna je na svoje vršnjake koji žive daleko od rata i nisu imali priliku iskusiti rat. Djevojčica je u ratu izgubila blisku osobu i to ju je jako pogodilo. Osjeća strah, nemir i nesigurnost.

„Ne mogu jesti ni spavati. Za mene kažu da sam mirna i povučena. Ja u sebi osjećam napetost i agresiju. Zavidim nekim mojim vršnjacima. Ono što oni imaju, ja više nemam. Izgubila sam blisku osobu. Ponekad mi se čini da je neprijatelj tu iza mene...“ (Kušec, 1991:40).

„Nasilje me plaši. Stalno brat postavlja ista pitanja: Hoće li nas bombardirati? Hoćemo li morati nositi masku? Što ako...? Svi me tješe. To će proći. Ti ćeš opet nesmetano boraviti u parku.“ (Kušec, 1991:40).

„Moja Petrinja je razrušena. U mojoj kući je izgorio dnevnik u koji sam zapisivala sve ono što mi se lijepo dogodilo u životu.“ (Kušec, 1991:41).

„Tužna sam zbog svoje bake i vas koji ste u Hrvatskoj. Pamtit ću uvijek Zagreb i školu „Mladost“ u Utrinama, kao i susret s gospodinom Tuđmanom i ocem Kuharićem koje smo tom prilikom upoznali. Piši nam što trebaš. Molimo se na misi za sve vas.“ (Kušec, 1991:41).

Molitvu za svoju Domovinu piše i trinaestogodišnja djevojčica Kata, učenica 6. razreda osnovne škole u Dubravicama.

„Molitva za moju Domovinu

U mojoj Domovini mora se moliti molitva u Crkvi. Kad pođeš spavati svaku večer se mora moliti molitvu prije spavanja. U nedjelju smo išli u crkvu i dočekala nas Marija i skupa smo krenuli u crkvu, i molili smo molitvu dragom Bogu, za mir, i za Domovinu Hrvatsku. Naša Domovina je u opasnosti zato moramo moliti se dragom Bogu da prestane se ratovati. Voljela bih da moja domovina bude sretna i da u njoj živimo bez

rata. Kad se sklone u podrumu molićemo dragog Boga da se ova situacija smiri i da sve bude u redu.“ (Kušec, 1991:36).

Kušec opisuje i prikazuje surovu ratnu stvarnost. U trenu se sve promijenilo. Do jučer su imali sve, a sada ih gdje god se okrenu prati rat i sve ono što dolazi s njim. Nemir, strah, tjeskoba, nesigurnost, gubitak voljenih osoba, mnogima od njih oduzet je i uništen dom. Izgubljeni su u tom cijelom vrtlogu nemilih događaja.

„Bježe, odlaze, prestrašeni, goli i bosu iz svojih zipki, krevetića, dječjih vrtića, škola. Do jučer svi gospodari, jer su uvijek radili, dovoljno bogati da se smireno raduju životu, sada primaju pomoć nepoznatih ljudi, iz krajeva i svijeta koji nikad nisu vidjeli. Pate i pišu tužno, pretužno.“ (Kušec, 1991:36).

Kušec čita i pismo djevojčice Marine iz sela Provići. Njeni roditelji ostali su braniti njihovu kuću i selo, braniti svoju domovinu. Pismo je puno užasa, straha i nemoći, ali u istovremeno i željom za mirom, nadom da će rat ubrzo prestati te da će se moći vratiti svojim kućama i moći nastaviti svoj život i imati koliko-toliko lijep ostatak djetinjstva.

„Moje selo je meni najdraže ali se polako raspada. Izlazim iz kuće prema vratima od dvorišta teroristi se polako povlače prema selu. Ulazim u automobil još uvijek nosim u srcu ljubav prema mome selu. (...) Voljela bih da se što prije vratim u selo da ne bude više mržnje da se svi volimo. Svaki dan mislim da mamu i tatu što su ostali u kući braniti naše selo našu Hrvatsku.“ (Kušec, 1991:56).

Čitajući sva ta pisma i gledajući crteže, Kušec pokušava pronaći barem jedan mali komadić sreće, no nigdje nije mogao naći ništa lijepo ni pozitivno. Kroz dječje crteže u njihovim očima vidi tugu i strah, u njihovom glasu prepoznaje očaj i bol. Osjeća neizvjesnost i nemoć pred svime što ih je snašlo.

„Ovdje u Hrvatskoj, bez obzira gdje bih tražio, u Slavoniji ili na Baniji, Kordunu, u Dalmaciji ili Lici, na prelijepom našem moru, otocima, baš posvuda, kao i u našim srcima, nalazimo samo žal, strah i molitvu za domovinu.“ (Kušec, 1991:57).

Kušec naglašava važnost molitve i vjere u teškim trenutcima. Koliko god da je bilo teško, molitva je uvijek bila utjeha i snaga za dalje. Moli i on sam te poziva na molitvu. Obraća se i svijetu. Ističe kako ne pridaju dovoljno pažnje onim malim i najnevinijima. Želi svijetu poslati poruku o nemoći jedne male države pred opakim neprijateljem. Njezinim ljudima koji svakim danom gube sve više i više i ne mogu

pobjeći od okrutnosti i zla, od neumoljive ruke neprijatelja. Poziva svijet da obrati pozornost na njih, da ne okreće glavu, jer nikada se ne zna kada će kome pomoć biti potrebna. Dovoljna je i samo molitva, podrška ili suosjećanje.

„Zgranut užasima koji su se udomili u životu i dušama hrvatskih djevojčica i dječaka, kao i mali Neven, posižem za molitvom, za nas i za sve vas. Za vas koji daleko od Hrvatske u toplim domovima kraj televizora ili u kino-dvoranama Beča, Pariza, Londona, Züricha, Stockholma ili tko zna kojeg europskog grada nemate pojma, ili ne želite, ili ne stižete, ili nećete, ili jednostavno i ne možete znati da ovdje ljudi i djeca stradavaju i ginu. Nećete, ili ne možete čuti molitvu koja se čuje iz svakog sela ili za svako selo i koju je i za vas i za nas izmolio Neven iz IV. razreda osnovne škole u Lišanima Ostrovičkim.

Nikada nikome ne možeš vjerovati, čak ni prijatelju, ni najbližem susjedu. Povijest je naša učiteljica života.

„Njihov je svijet potpuno drugačiji. A to zbog čeka je drugačiji, moramo znati i upamtiti i vi i ja. Ne samo zbog ove djece ili nas, nego zbog onih koji će doći za nama, da im se ne dogodi isti užas, da ih ne prevare na isti način isti ljudi ili neljudi, da se povijest Hrvata ne ponovi tko zna po koji put.“ (Kušec, 1991:62).

Kušec svoju knjigu završava 8. listopada 1991. Tog dana u Zagrebu je održana tajna sjednica Sabora. Hrvatska je tada proglašena neovisnom, suverenom i demokratskom državom, ali rat još uvijek nije prestao. Dan ranije bombardiran je bio i Zagreb. Na kraju djela Kušec pun nade, optimizma i vjere u budućnost progovara: „Hrvatska je uvijek kroz stoljeća imala i mala mjesta i velike ljude. Ako nam divljaci sruše ova mala mjesta, ostat će veliki ljudi s malim hrvatskim mjestima u srcu. Kad zamre rat, kao sliku, sjećanje, ljubav, istinu, prkos, snagu, hrvatstvo, izvadit ćemo svatko iz svog srca svoje malo mjesto i vlastitim rukama sagraditi kamen po kamen, kuću po kuću, mjesto po mjesto, sa školom, crkvom, vjerom i molitvom.“ (Kušec, 1991:19). „Osjećam se dobro, ali Hrvatska je sve, i ono spaljeno, i ono srušeno, i ono davno, i ono sada; i tko je to, kakva je to zvijer kadra oteti iz duše, srca sjećanja, želja, nada, vjere, umjetnosti, rada, znanja, ljubavi – domovinu nam Hrvatsku?“ (Kušec, 1991:61). Nikada ne treba izgubiti nadu u život i budućnost. Grad ne čine kuće i zgrade. Grad čine ljudi, a djeca će nastaviti dalje. Oni su ti koji će sve obnoviti i ponovno izgraditi.

7. ZAKLJUČAK

Možemo zaključiti kako je rat i danas aktualna tema, a to će zasigurno ostati i u budućnosti. pisci koji pišu ovoj temi u dječjoj književnosti nastoje što detaljnije i vjernije predočiti sve strahote i traume kroz koje su djeca morala prolaziti. Također, nastoje prenijeti poruku o tome koliko su u tim teškim vremenima bitni mir, zajedništvo, ljubav, optimizam, nada, hrabrost i snaga. ljudi ratuju i nažalost, uvijek će ratovati. Rat je taj koji nedvojbeno mijenja ljude, ruši im snove, ponekad gasi nadu, mijenja im puteve kojima su krenuli prema svojim životnim ciljevima. Ponekad u potpunosti preokreće ljudske živote te silovito i neumoljivo izmiče sigurno tlo pod nogama.

U radu su analizirana sljedeća djela: *Marijina tajna*, *Moj tata spava s anđelima* / *Mali ratni dnevnik*, *Bijeg u košari* i *Ubili su mi kuću*. Ova djela prikazuju likove i njihovu svakodnevicu u vrijeme rata. Obilježje života na tim područjima bilo je stalo stradanje, uništavanje, rušenje, materijalne štete. Česte zračne uzbune i znakovi za opću opasnost, iznenadni silasci u zaklon (u podrume i skloništa), samo su neke od situacija koje prikazuju ratnu stvarnost. Stalna napetost i nemir, strah za vlastiti život te za živote svojih najbližih (obitelji, prijatelja), ali i za živote susjeda i poznanika, napuštanje doma, obiteljske kuće i rodnog sela ili grada, rastanak od obitelji i odlazak u progonstvo u svim ovim djelima predstavljaju ono što je svako dijete najteže podnijelo. Slike razrušenih toplih domova, u kojima su se donedavno s vrata mogli čuti smijeh i vika djece koja se igraju, a već na samom ulasku u kuću osjetiti radost i toplina. Tu su donedavno ta ista djeca gradila svoje snove, maštala o budućnosti, a sada se mogu vidjeti samo tužni prizori ristanaka obitelji. Žalosna je to slika koja im je nanijela bol, ostavila najveći ožiljak i neizbrisiva ružna sjećanja. Za prilagodbu na novu okolinu bilo je potrebno vrijeme. Bez obzira na sve, dom je ipak dom. Ima posebnu vrijednost koju ništa drugo ne može zamijeniti. Ono što je karakteristično za dječju književnost koja se bavi ratom jest naglasak na samom ratu kao ključnoj temi. Glavni likovi su najčešće djeca (Marija u djelu *Marijina tajna*, Cvijeta u djelu *Mali ratni dnevnik* ili Jerko u djelu *Ubili su mi kuću*) ili grupa djece. U romanima se češće pojavljuju ženski likovi, prikazujući prisilan, nagli, izazovan i ponekad zahtjevan period odrastanja i sazrijevanja tijekom rata. Gledajući to s druge strane muški likovi postavljeni su u središte zbivanja te oni rat uglavnom doživljavaju kao pustolovinu. Tu dolazi do izražaja njihova hrabrost, odlučnost, borbenost i snalažljivost. Likovi su

prikazani u svakodnevnim situacijama koje prolaze suočavajući se s brojnim izazovima koje nosi život na području koje je pogođeno ratom. Dječje nerazumijevanje ili površno razumijevanje događaja, prisilno odrastanje i osamostaljenje, kao i naglo sazrijevanje, sve su to karakteristike koje možemo opaziti u ovim djelima. Kroz prijateljstva koja međusobno grade, djeca pronalaze snagu da se nose s poteškoćama, hrabro suoče s izazovima te uvijek nastoje biti podrška jedni drugima. Odrasli su ti koji usmjeravaju djecu i pomažu im da, koliko je god to moguće lakše prebrode sve ono što se oko njih događa te da ih zaštite od svega lošeg što rat nosi sa sobom.

Proučavanje djetinjstva u ratu doprinijelo je razvoju hrvatske dječje književnosti te stvaranju velikog broja romana s ratnom tematikom. Temu rata književnici nerijetko koriste za prenošenje snažnih i upečatljivih poruka o dječjim iskustvima koja su doživjela za vrijeme rata. Tako žele čitatelje potaknuti na promišljanje o istome, ali i na razumijevanje te suosjećanje s ljudima koji su proživjeli rat. Romani za djecu pokazali su se kao dobar način da mladi čitatelji uče o ratu i njegovim posljedicama, ali i da shvate značenje i važnost solidarnosti, tolerancije te da mogu prepoznati one istinske i prave ljudske vrijednosti. Važno je napomenuti da neka od ovih djela iz hrvatske dječje književnosti već jesu ili tek postaju dio školske lektire. Navedena, ali i slična djela s ratnom tematikom imaju ključnu ulogu u prikazu i evidentiranju dječjih iskustva tijekom rata te su kao takva korisna i od izuzetne važnosti i danas, jer su prije svega vjerni svjedoci tog vremena. Pisani su dokaz o svim strahotama i traumama koje je rat svakodnevno nanosio ljudima, ali i o teškim i mučnim stradavanjima nedužnih te okolnostima kroz koje su prije svega djeca, ali i odrasli trebali svakodnevno prolaziti. Ipak, svako od ovih djela je nada u bolje sutra i u neke bolje, ljepše i sretnije dane.

8. LITERATURA

1. BERK, L. E. (2015). *Dječja razvojna psihologija*. Jastrebarsko: Naklada Slap
2. BITI, V. (1997). *Pojmovnik suvremene književne teorije*. Zagreb: Matica hrvatska
3. CRNKOVIĆ, M. (1990). *Dječja književnost*. Zagreb: Školska knjiga
4. CRNKOVIĆ, M. i TEŽAK, D. (2002). *Povijest hrvatske dječje književnosti od početaka do 1955. godine*. Zagreb: Znanje
5. GLAVAŠEVIĆ, S. (2011). *Priče iz Vukovara*. Zagreb: Profil
Dostupno na Scribd:
<https://www.scribd.com/document/434297046/Sini%C5%A1a-Glava%C5%A1evi%C4%87-Pri%C4%8De-Iz-Vukovara> [Pristupljeno: 7. lipnja 2024.]
6. GLUŠČEVIĆ, M. (2005). *Bijeg u košari*. Zagreb: Znanje
7. GLUŠČEVIĆ, M. (2021, 16. travnja). *U spomen Maji Gluščević (6. siječnja 1932. – 7. travnja 2021.)*. Hrvatsko društvo književnika za djecu i mlade
Dostupno na: <https://hidk.hr/u-spomen-maji-gluscevic-6-siječnja-1932-7-travnja-2021/>. [Pristupljeno: 23. svibnja 2024.]
8. HRANJEC, S. (1998). *Hrvatski dječji roman*. Zagreb: Znanje
9. HRANJEC, S. (1998.a). Djetinjstvo zasuto granatama (Domovinski rat u hrvatskom dječjem romanu). U Javor, R., *Odrastanje u zrcalu suvremene književnosti za djecu i mladež*. Zagreb: Knjižnice grada Zagreba
10. HRANJEC, S. (2004). *Dječji hrvatski klasici*. Zagreb: Školska knjiga
11. HRANJEC, S. (2006). *Pregled hrvatske dječje književnosti*. Zagreb: Školska knjiga
12. HRANJEC, S. (2008). Suvremeni hod hrvatske dječje književnosti. Kolo. [Online] 3 (2008).
Dostupno na: <https://www.matica.hr/kolo/309/suvremeni-hod-djecje-hrvatske-knjizevnosti-20531/>. [Pristupljeno: 29. lipnja 2024.]
13. HRANJEC, S. (2009). *Ogledi o dječjoj književnosti*. Zagreb: ALFA
14. IVELJIĆ, N. (1995). *Marijina tajna*. Zagreb: Mosta
15. KUJUNDŽIĆ, N. (2015.) Književni portret – Maja Gluščević: Prijateljstvo djece i životinja. *Književnost i dijete*, 4(3-4)

Dostupno na: https://www.researchgate.net/profile/Nada-Kujundzic/publication/338555508_Prijateljstvo_djece_i_zivotinja_stvaralastvo_Maje_Gluscevic_The_Friendship_of_Children_and_Animals_The_Works_of_Maja_Gluscevic/links/5e1c88bd92851c8364cbb1f6/Prijateljstvo-djece-i-zivotinja-stvaralastvo-Maje-Gluscevic-The-Friendship-of-Children-and-Animals-The-Works-of-Maja-Gluscevic.pdf [Pristupljeno: 8. lipnja 2024.]

16. KUŠEC, M. (1991). *Ubili su mi kuću*. Zagreb: Ratna vjeverica

17. KUŠEC, M. (2020, 3. studenog). *Lekcije Mladena Kušeca: Deset malih životnih mudrosti za sve generacije*. Zadovoljna.

Dostupno na: <https://zadovoljna.dnevnik.hr/clanak/lekcije-mladena-kuseca-deset-malih-zivotnih-mudrosti-za-sve-generacije---626626.html>. [Pristupljeno: 4. lipnja 2024.]

18. KUŠEC, M. (2020, 3. studenog). *Lekcije Mladena Kušeca: Deset malih životnih mudrosti za sve generacije*. Zadovoljna.

Dostupno na: <https://zadovoljna.dnevnik.hr/galerija/lekcije-mladena-kuseca-deset-malih-zivotnih-mudrosti-za-sve-generacije---626626.html/61979440/626626>. [Pristupljeno: 4. lipnja 2024.]

19. MAJHUT, B. (2008). Periodizacija hrvatske dječje književnosti i književnosti za mladež od 1919., Kolo [Online] 3 (2008).

Dostupno na: <https://www.matica.hr/kolo/309/periodizacija-hrvatske-djecje-knjizevnosti-i-knjizevnosti-za-mladez-od-1919-20527/>. [Pristupljeno: 29. lipnja 2024.]

20. PILAŠ, B. (1993). Suze i radost hrvatske književnosti (Hrvatska književnost, pretežito namijenjena djeci u 1992.). *Umjetnost i dijete*

21. PILAŠ, B. (1998). Domovinski rat u hrvatskoj prozi za djecu. U *Odrastanje u zrcalu suvremene književnosti za djecu i mladež*. Zagreb: Knjižnice grada Zagreba

22. NEMEC, K. (2003). *Povijest hrvatskog romana*. Zagreb: Školska knjiga

23. SAVIĆ, M. (2010). Domovinski rat u prozi Nade Iveljić. U *Zlatni danci 11 – život i djelo(vanje) Nade Iveljić: zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa*. Osijek: Filozofski fakultet Osijek

24. SKOK, J. (1991). *Prizori djetinjstva*. Zagreb: NAŠA DJECA

25. SOLAR, M. (1995). *Laka i teška književnost*. Zagreb, Matica hrvatska

26. SOLAR, M. (2005). *Teorija književnosti*. Zagreb: Školska knjiga

27. TEŽAK, D. (1997). Prozna djela dječje književnosti s tematikom Domovinskog rata. U *Dječja knjiga u Hrvatskoj danas*. Zagreb: Knjižnice grada Zagreba
28. TOMAŠ, S. (2011.) *Moj tata spava s anđelima (Mali ratni dnevnik)*. Zagreb: Mozaik knjiga
29. VRCIĆ-MATAIJA, S. (2012). *Prilog tipologiji hrvatskog dječjeg romana*, FLUMINESIA, god. 23 (2011) br. 2, str. 143-154
Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/file/122632>. [Pristupljeno: 29. lipnja 2024.]
30. VUKOREPA, S. (2019). *Domovinski rat u romanima Stjepana Tomaša, Nikole Pulića i Nade Iveljić*. Diplomski rad. Split: Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet
31. ZIMA, D. (2001). *Hrvatska dječja književnost o ratu*, *Polemos* 4, 2: 81–122
Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/file/4792>. [Pristupljeno: 29. lipnja 2024.]
32. ZIMA, D. (2011). *Kraći ljudi*, Zagreb: Školska knjiga
33. ZIMA, D. (2011). *Predgovor*, U: *Moj tata spava s anđelima (Mali ratni dnevnik)*, Zagreb: Mozaik knjiga

9. SAŽETAK

U završnom radu „Prikaz djetinjstva u ratu na primjeru hrvatskog dječjeg romana“ analizira se kako se prikazuje život, odnosno svakodnevica djece na područjima pogođenim ratom u odabranim romanima dječje književnosti. Cilj ovog rada bio je prikazati motiv djetinjstva u ratu kroz romane dječje književnosti. Na temelju ovih djela prikazana je tematika Domovinskog rata u hrvatskoj književnosti za djecu i mladež: *Marijina tajna* (Nada Iveljić), *Moj tata spava s anđelima / Mali ratni dnevnik* (Stjepan Tomaš), *Bijeg u košari* (Maja Gluščević), *Ubili su mi kuću* (Mladen Kušec).

Ključni pojmovi: djeca, dječja književnost, dječji roman, Domovinski rat

10. SUMMARY

The thesis „Representation of Childhood in War through the Example of Croatian Children's Novels“ analyses lives of children in war-affected areas. The aim of this work was to emphasize the motive of childhood during war through children's literature. The Croatian War of Independence is portrayed in the following Croatian literature for children and young people: „Mary's Secret (by Nada Iveljić), „My Dad sleeps with Angels/Little War Diary“ (by Stjepan Tomaš), „Escape in a basket (by Maja Gluščević) and „They killed my House“ (by Mladen Kušec).

Keywords: children, children's literature, children's novel, the Croatian War of Independence